

Blažek, Václav; Hofírková, Lucie; Kovář, Michal

Rané prameny o národech uralské jazykové rodiny

Linguistica Brunensia. 2011, vol. 59, iss. 1-2, pp. [189]-224

ISBN 978-80-210-5507-0

ISSN 1803-7410 (print); ISSN 2336-4440 (online)

Stable URL (handle): <https://hdl.handle.net/11222.digilib/115164>

Access Date: 29. 11. 2024

Version: 20220831

Terms of use: Digital Library of the Faculty of Arts, Masaryk University provides access to digitized documents strictly for personal use, unless otherwise specified.

VÁCLAV BLAŽEK – LUCIE HOFÍRKOVÁ – MICHAL KOVÁŘ

RANÉ PRAMENY O NÁRODECH URALSKÉ JAZYKOVÉ RODINY

Cílem předkládaného příspěvku je shrnout a přiblížit nejvýznamnější svědectví o národech uralské jazykové rodiny z pramenů antických, byzantských, arabských, perských i textů a kronik raně středověké severní Evropy. Chronologicky je výběr pramenů vymezen 1. st. n. l., ze kdy pochází první jednoznačná relace Tacitova, a zhruba rokem 1200, kdy začínají vlastní literární tradice u pobaltských Finů a Maďarů. V jednotlivých případech jsme zařadili i texty obsahující etnonyma, jejichž ugrofinská (uralská) provenience je sporná, ale zasluhují si bližší vysvětlení, nebo citace z pramenů pozdějších.

1. Současná demografická situace.
2. První záznamy v individuálních jazycích.
3. První historické zmínky o národech a etnikách hovořících uralskými jazyky a jejich komentář.
4. Glosář etnických a geografických jmen se vztahem k uralské jazykové rodině.

1. Uralská jazyková rodina je třetí v Evropě co do počtu uživatelů (po jazycích indoevropských a turkických). Na počátku 21. st. je to přibližně 21 415 000 osob, včetně asi 16 350 mluvčích obsko-ugrijských a 33 470 mluvčích samojedských jazyků, žijících na sever a východ od pohoří Ural. Jazyky mohou být seřazeny podle počtu uživatelů sestupně (viz *Ethnologue*₁₆, 2009 a Salminen 2009 = S <<http://www.helsinki.fi/~tasalmin/fu.html>>):
 maďarský 12 500 000 (2001) / 14 000 000 (S);
 finský 5 009 390 (1993) / 5 000 000 (S);
 mordvinský 1 310 630, z toho erzja 696 630, mokša 614 000 (2002);
 estonský 1 050 000 (S), včetně 50 000 příslušníků minority Võro-Seto;
 marijský 490 000, z toho luční dialekt 460 090 (2002), dialekt vysočiny 30 000 (2007).
 udmurtský 479 800 (2002) / 450 000 (S);
 komi 311 300 (2002), z toho zyrjanský 217 000, permjacký 94 300 (2002);
 karelský 45 000, z toho 35 000 v Rusku (1993), 10 000 ve Finsku (1994) / 30 000 (S);
 něnecký 31 300 (*Ethnologue* bez udání roku) / tundrový dial. 25 000, lesní dial. 1 500 (S);
 oloněcký = livvijský 19 270 (2000) / 25 000 (S);
 sámské 18 050, z toho Inari 300 (2001), Kildin 500 (2007), Skolt 400 (2001), Ter 10 (2004), Ume 20 (2000), Lule 1 500 (1995), Pite 20 (2000), severní 15 000 (1995), jižní 300 (1995) / jinak S: severní 30 000, Lule 2 000, Kildin 800, jižní 500, Inari 400, skoltský 300, Ume 20, Pite 20, Ter 10, Σ 34 050;

chanty 13 600 (Ethnologue bez udání roku), 13 000 (S), z toho východní dial. 3 000;
 vepský 5 750 (2002) / 5 000 (S);
 ludikovský = lüüdi 3 000 (2007) = 3 000 (S);
 mansi 2 750 (Ethnologue bez udání roku) / 2510 (S), z toho východní 10;
 selkupský 1 640 (Ethnologue bez udání roku) / 1100 (S);
 nganasanský 500 (Ethnologue bez udání roku) = 500 (S);
 ižorský = ingrijský 360 (2002), 200 (S);
 enecký 30, z toho lesní dial. 20 (2002), tundrový dial 10 (2005) / respektive 30 a 20 (S);
 vodský = votský 15 (1997) / 20 (S);
 livonský 15 (1995) / od roku 2009 vymřelý (S).

2. Na rozdíl od dominantní indoevropské jazykové rodiny s nejstaršími texty už ze 2. tis. př. Kr. (anatolské jazyky hetitský, palajský a luvijský; védský sanskrt a jazyk starší Avesty; mykénská řečtina) se regulární literární tradice v uralských jazycích objevuje až na počátku 2. tis. po Kr.:

Baltskofinské

Novgorodská ‘berest’jannaja grammota’, tj. březová kůra č. 292 psaná jazykem vepsko-karelského typu ze 12. st. Text vyrytý cyrilicí do březové kůry není segmentován do jednotlivých slov. Předkládáme transliteraci a interpretaci Xelimského (1986[2000], 342–44), jenž rozebírá i starší pokusy:

юмолануоли . і . нимижи | ноулисѣханолиомобоу | юмоласоудънииохови
Jumala(n) n^uoli 10 nimeži | N^uoli [säihä] n^uōli ambu | Jumala sūd(u) nī ohjavi
(johavi?)

„Boží střelo, 10 jmen tvých | střelo zablyskej, střelo vystřel | bůh soud tak řídí.“
 (srov. též <http://users.utu.fi/touissa/jumo.html>).

Estonský – Katechismus z r. 1535.

Finský – slabikář *ABC-kiria* Mikaela Agricoly z r. 1543, jeho *Katkismus* z 1544 a Nový zákon z 1548. První známá finská věta byla nalezena v jednom cestovním deníku z poloviny 15. st., jehož citaci zprostředkoval anonymní finský biskup:

Mÿnna tachton gernast spuho somen gelen Emÿna daÿda

v moderní finštině: *Minä tahdon kernaasti puhua suomen kieltä, [mutta] en minä taida;*

doslova česky „já chci rád mluvit finský jazyk, [ale] neumím“, tj. „chci mluvit finsky, ale neumím“ (Wulff 1982). Dodejme, že r. 1544 bylo vydáno dílo *Cosmographia* od Sebastiana Münstera; v ní je otištěn finský překlad Otčenáše, který může být i ze 14. stol.

Ugrijské

Maďarský – text *Halotti beszéd és könyörgés* ‘Pohřební řeč a modlitba’ (1192–95) obsahuje na 26 řádcích pohřební kázání čítající 227 slov a na dalších 6 řádcích modlitbu o 47 slovech, celkem 190 různých slov. Uvádíme první zhruba třetinu pohřebního kázání v původní ortografii a její moderní verzi:

Latiatuc feleym zumtuchel mic vogmuc. yfa pur ef chomuv uogmuc. Menyi milofitben terumteve eleve miv ifemucut adamut. ef odutta vola neki paradifumut hazoa. Ef mend paradifumben uolov

gimilcictul munda neki elnie. Heon tilutoa wt ig fa gimilce tvl. Ge munda neki meret nu eneyc. yfa ki nopun emdul oz gimilftwl. halal nec halalaal holz. Hadlaua choltat terumteve iftentul. ge feledeve. Engede urdung intetvinec. ef avec oz tilvtgimilftwl. es oz gimilfben halalut avec. ...

Látjátuk feleim szümtükkel, mik vogymuk: isá, por és homou vogymuk. Měníi milosztben terömtevé elevelé miü isēmüköi Adámot, és adutta valá neki paraadicsumot házoá. És mēnd paradicsumben valou gymilcséktül mondá neki élniē. Hēon tilutoá ut igy fá gymilcsétul. Gye mondoá neki, mērēt nüm ēnēik: isa, ki napon ēmdöl az gymilcstul, halálnek haláláal holsz. Hadlavá holtát terömtevé Isten-tul, gye feledevé. Engedē ürdüing intetüinek, és évék az tilvot gymilcstul. És az gymilcsben halálu evék. ...

„Mí bratři, vidíte na vlastní oči, co jsme. Jistě, jsme než prach a popel. Bůh ve své boží milosti nejprve stvořil Adama, našeho předka, a dal mu Eden jako místo k žití. Přikázal mu žít se všemi plody Edenu, zakázav mu ovoce pouze jediného stromu: ‘Pojiš-li tohoto ovoce, v ten den ty jistě zemřeš smrtí smrtí’. A Adam slyšel Boha, svého stvořitele, mluvit o své smrti; než on zapomněl. Poddal se svádění Dábla a snědl zakázané ovoce. V tom ovoci se podílel na smrti.“ ...

Dalšími texty jsou *Ómagyar Mária siralom* ‘Staromaďarský Mariin pláč’ (c. 1300), Codex Jókaiho (1448), překlad Bible (1450–90).

Permské

Komi – liturgické texty (14.–18. st.) psané specifickým písmem, které na základě cyrilice a řecké abecedy vytvořil Štěpán Permský ve 14. st.

Komi – literární tradice od 18. st.

Mari – první záznamy z konce 17. st.

Mordva – první spisky slov ze 17. st.

Sámské – od 17. st. několik pokusů ustanovit literární jazyk na základě různých dialektů. První publikované snad autorské texty *Morse faurog* ‘Krásy nevěsty’ a *Kulnasatz niraosam* ‘Kulnasadž, má sobice’ v díle *Lapponia* Johanna Scheffera (1773).

Samojedské – První spisky slov byly sestaveny Philipem J. Strahlenbergem a Johannem E. Fischerem v 18. st. Na základě jejich porovnání se spisky ugrofinských jazyků Strahlenberg rozeznal příbuznost mezi ugrofinskými a samojedskými jazyky, čili definoval uralskou jazykovou rodinu.

3. Starší než první texty nebo spisky slov reprezentující jednotlivé uralské jazyky jsou historická svědectví sahající až k antickým autorům.

Strabón: *Geographica* [počátek 1. st. po Kr.]

[VII, 3.17] εἶτα Βορυσθένης ποταμὸς πλωτὸς ἐφ’ ἑξακοσίους σταδίους καὶ πλησίον ἄλλος ποταμὸς Ὑπανις καὶ νῆσος πρὸ τοῦ στόματος τοῦ Βορυσθένους ἔχουσα λιμένα. πλεύσαντι δὲ τὸν Βορυσθένη σταδίους διακοσίους ὁμώνυμος τῷ ποταμῷ πόλις: ἡ δ’ αὐτὴ καὶ Ὀλβία καλεῖται, μέγα ἐμπόριον, κτίσμα Μιλησίων. ἡ δὲ ὑπερκειμένη πᾶσα χώρα τοῦ λεχθέντος μεταξὺ Βορυσθένους καὶ Ἰστρου πρώτη μὲν ἐστὶν ἡ τῶν Γετῶν ἐρημία, ἔπειτα οἱ Τυρεῖται, μεθ’ οὓς οἱ Ἰάζυγες Σαρμάται καὶ οἱ Βασίλειοι λεγόμενοι καὶ **Οὐρῆοι**, τὸ μὲν πλεόν νομάδες, ὀλίγοι δὲ καὶ γεωργίας ἐπιμελούμενοι

„Dále následuje řeka Borysthenés, splavná do vzdálenosti 600 stadií; v její blízkosti teče další řeka, Hypanis, a před ústím Borystheny leží ostrov s přístavištěm. Pokud se pluje 200 stadií proti proudu Borystheny, přejde se k městu téhož jména jako řeka; toto město se také nazývá Olbia; je to významné obchodní centrum, založené Milétány. Celá země nacházející se nad zmiňovaným pobřežím mezi Borysthenem a Istrem sestává za prvé z ‘Pustiny Getů’, za druhé z území Tyregetů, za nimž se rozkládá oblast Jazygů-Sarmatů, tzv. královských [Sarmatů] a **Urgů**, z větší části kočovníků, ačkoliv nemnozí se věnují zemědělství.“

Pozn.: Popis kočovníků, kteří se příležitostně věnují zemědělství, zřejmě dobře vystihuje životní styl předků Maďarů této doby, ale stejně dobře jej můžeme vztáhnout na Sarmaty. Etnonymum **Οὔργοι** namísto očekávaného ***Οὔργοι** lze také připsat spíše Sarmatům, srov. staroavestské *ugra-* „silný“, oproti sarmatskému tvaru s metatezí např. v osobním jménu Ουργβαζος (EWA I, 211). Zajímavá je také lokalizace Strabónových Urgů z 1. st. n. l. Prakticky se kryje s lokalizací ‘Turků’-Maďarů před jejich ústupem na západ pod tlakem Pečeněgů někdy v 9. st., jak ji popsal Konstantinos Porphyrogenétos. Avšak pravděpodobnost, že by předkové Maďarů zůstali 800 let v utajení v severopontských stepích a udrželi své pozice navzdory vpádům Gótů, Hunů, Avarů, je vskutku nevelká.

Tacitus: *Germania* [98 po Kr.]:

§45. *Ergo iam dextro Suebici maris litore Aestiorum gentes adluuntur; quibus ritus habitusque, lingua Britannicae propior. Matrem deum venerantur: ... Suionibus Sitonum gentes continuantur: Cetera similes uno differunt, quod femina dominatur: in tantum non modo a libertate sed etiam a servitute degenerant.*

„Zase tedy moře Suevské omývá břehy kmenů **aestijských**. Mají suevské zvyky i kroj, jazyk jest britanskému příbuznější. Matku bohů uctívají. ... K Suionům připojují se kmeny Sitonů. Jinak jsou jim podobní, jenom tím se liší, že panuje jim žena; tou měrou již upadli nejen pod muže svobodné, nýbrž i pod otroky.“

§46. *Veneti multum ex moribus traxerunt; nam quicquid inter Peucinos Fennosque silvarum ac montium erigitur latrocinii pererrant. Hi tamen inter Germanos potius referuntur; quia et domos figunt et scuta gestant et pedum usu ac pernecitate gaudent: quae omnia diversa Sarmatis sunt in plaustro equoque viventibus.*

Fennis mira feritas, foeda paupertas: non arma, non equi, non penates; victui herba, vestitui pelles, cubile humus: solae in sagittis spes, quas inopia ferri ossibus asperant. Idemque venatus viros pariter ac feminas alit; passim enim comitantur partemque praedae petunt. Nec aliud infantibus ferarum imbriumque suffugium quam ut in aliquo ramorum nexu contegantur: huc redeunt iuvenes, hoc senum receptaculum. Sed beatius arbitrantur quam ingemere agris, inlaborare domibus, suas alienasque fortunas spe metuque versare: securi adversus homines, securi adversus deos rem diffillimam adsecuti sunt, ut illis ne voto quidem opus esset.

„Venedové přejali mnoho z jejich mravů; neboť probíhají za lupem po lesích a horách, co se jich zvedá mezi Peuciny a **Fenny**. Přece však patří spíše ke Germánům, protože stavějí domy, nosí štíty a rádi chodí a běhají pěšky; to všechno jest naopak než u Sarmatů, kteří na vozech a na koních žijí.“

„**Fennové** jeví úžasnou divokost a zpusťlou chudobu: nemají ani koni ani příbytku; potravou jsou jim byliny, oděvem kůže, za lože holá země: jediná útěcha v šípech, které zahrocují kostmi z nedostatku železa. A týž lov živí jak muže, tak ženy; neboť ty všude provázejí a požadují svého dílu z kořisti. Ani děti nemají jiného úkrytu před zvěří a deštěm než boudy z haluzí stromových spleťnou; sem vracejí se muži, tu jest útulek starců. Ale blaženějším zdá se jim ten život než na poli se pachtiti, doma se lopotiti a své i cizí jmění ve strachu i v naději spravovati. Bezstarostní jsouce proti

lidem, bezstarostni proti bohům, dosáhli věci nejtěžší: ani jediné tužby neznají.“ [přeložil Rudolf Schenk 1909]

Ptolemaios z Alexandrie [kolem poloviny 2. st. po Kr.]

Kniha III

§18. ὁ δὲ Ἀξιάκης ποταμὸς καὶ αὐτὸς διαρρεῖ τὴν Σαρματίαν μικρὸν ὑπὲρ τὴν Δακίαν μέχρι τοῦ Καρπάτου ὄρους.

§19. Κατέχει δὲ τὴν Σαρματίαν ἔθνη μέγιστα οἱ τε Οὐενέδαι παρ' ὄλον τὸν Οὐενεδικὸν κόλπον. καὶ ὑπὲρ τὴν Δακίαν Πευκίνοι τε καὶ Βαστέρναι. καὶ παρ' ὄλην τὴν πλευρὰν τῆς Μαιώτιδος αἰάξυγες καὶ Ῥοξολανοί, καὶ ἐνδοτέρω τούτων οἱ τε Ἀμαξόβιοι, καὶ οἱ ἁΑλα-ἄνοι Σκῦθαι.

§20. Ἐλάττονα δὲ ἔθνη νέμεται τὴν Σαρματίαν, παρὰ μὲν τὸν Οὐιστούλαν ποταμὸν ὑπὸ τοὺς Οὐενέδας Γυθῶνες, εἶτα **Φίννοι**, εἶτα Βούλανες (ἢ Σούλωνες), ὑφ' οὓς Φρουγουνδίωνες, εἶτα Ἀνάρηνοι (ἢ Ἀβαρινοί) παρὰ τὴν κεφαλὴν τοῦ Οὐιστούλα ποταμοῦ. ὑφ' οὓς Ὁμβρωνες, εἶτα Ἀναρτοφράκτοι, εἶτα Βουργίωνες, εἶτα Ἀρσιῆται, εἶτα Σαβῶκοι ἢ Σαβόκοι, εἶτα Πιεγγίται καὶ Βίεσσοι παρὰ τὸν Καρπάτην ὄρος.

§21. Τῶν δὲ εἰρημένων εἰσὶν ἀνατολικώτεροι, ὑπὸ μὲν τοὺς Οὐενέδας πάλιν Γαλίνδα (ἢ Γαλιδανοί), καὶ Σουδηνοί (ἢ Σουδινοί), καὶ Σταυανοί μέχρι τῶν ἁΑλαῦνων. ὑφ' οὓς αἰγυλλίωνες, εἶτα Κοιστοβῶκοι, καὶ Τρανσμοντανοί μέχρι τῶν Πευκίων ὄρέων.

§18. Řeka Axiakés teče z Karpat nad Dácií napříč Sarmatií.

§19. Velké venedské kmeny obývají Sarmatii podél celé Venedské zátoky; a nad Dácií jsou Peukini a Bastarni; a podél celého pobřeží Maiótidy jsou Jazygové a Roxolani; více do vnitrozemí odtud jsou Amaxobiové a skythští Alani.

§20. Menší kmeny obývají Sarmatii poblíž řeky Visly. Pod Venedy jsou Guthoni, poté Finni, pak Buloni (Suloni); níže jsou Frungundioni, pak Avarini poblíž pramene řeky Visly; níž od nich jsou Ombroní, poté Anartofrakti, potom Burgioni, dále Arsieti, pak Saboci, poté Piengiti a Biessové už blízko Karpat.

§21. Mezi těmi, koho jsme jmenovali na východě, jsou pod Venedy Galindové, Sudini a Stavani, rozšíření až k Alanům. Níže od nich jsou Igyllioni, potom Koistoboci a Transmontani, rozšíření až k pohoří Peuka.

Prokopios z Kaisareie: De Bello Gothico, II, 15 [první polovina 6. st.]:

Τῶν δὲ ἰδρυμένων ἐν Θούλῃ βαρβάρων ἐν μόνον ἔθνος, οἱ Σκριθίφινιοι ἐπικαλοῦνται, θηριώδη τινα βιοτὴν ἔχουσιν. οὐτι γὰρ ἰμάτια ἐνδιδύσκονται οὔτε ὑποδεδεμένοι βαδίζουσιν οὔτε οἶνον πίνουσιν οὔτε τι ἐδώδιμον ἐκ τῆς γῆς ἔχουσιν. οὔτε γὰρ αὐτοὶ γῆν γεωργοῦσιν οὔτε τι αὐτοῖς αἰ γυναικες ἐργάζονται, ἀλλὰ ἄνδρες αἰεὶ ζῆν ταῖς γυναιξὶ τὴν θήραν μόνην ἐπιτηδεύουσι. θηρίων τε γὰρ καὶ ἄλλων ζῴων μέγα τι χρῆμα αἰ τε ὕλαι αὐτοῖς φέρουσι, μεγάλαι ὑπερφυῶς οὔσαι, καὶ τὰ ὄρη, ἃ ταῦτη ἀνέχει. καὶ κρέασι μὲν θηρίων αἰεὶ τῶν ἀλισκομένων σιτίζονται, τὰ δέρματα δὲ ἀμφιέννυνται, ἐπεὶ τε αὐτοῖς οὔτε λίνον οὔτε ὄρω ῥάπτοιεν ἔνεστιν, οἱ δὲ τῶν θηρίων τοῖς νεύροις τὰ δέρματα ἐς ἄλλα ταῦτα ζυνοδέοντες οὔτω δὴ ἐς σῶμα ὄλον ἀπίσχονται. οὐ μὴν οὐδὲ τὰ βρέφη αὐτοῖς κατὰ ταῦτα τιθοῦνται τοῖς ἄλλοις ἀνθρώποις, οὐ γὰρ σιτίζονται Σκριθιφίνων παιδιά γυναικῶν γάλακτι οὐδὲ μητέρων ἄπτονται τιτθοῦ, ἀλλὰ ζῴων τῶν ἀλισκομένων τοῖς μυελοῖς ἐκτρέφονται μόνοις. ἐπειδὴν οὖν γυνὴ τάχιστα τέκοι, δέρματι τὸ βρέφος ἐμβαλλομένη κρεμᾶ μὲν εὐθὺς ἐπὶ δένδρου τινός, μυελὸν δὲ οἱ ἐπὶ τοῦ στόματος ἐνθεμένη εὐθὺς στέλλεται ἐπὶ θήραν. ἐπὶ κοινοῦ γὰρ τοῖς ἀνδράσι τὸ ἐπιτήδευμα μετίασι τοῦτο. τούτοις μὲν οὖν δὴ τοῖς βαρβάροις τὰ ἐς τὴν δίκαιαν αὐτῆ πη ἔχει.

„Z barbarů sídlí v Thule jenom jediný kmen, a to **Skrithifinové**; žijí jako zvířata. Neodívají se totiž, ani nenosí obuv, nepijí víno a ani nezískávají žádnou potravu z půdy. Neobdělávají půdu a ani jejich ženy pro ně nepracují, ale muži spolu s ženami se zabývají vždycky jenom lovem. Lesy, které jsou nesmírně rozsáhlé, i hory tamějších krajů jim poskytují velké množství dravých i jiných zvířat. Masem ulovených zvířat se živí, jejich kožemi se odívají; nemají totiž len ani nástroje na šití, ale dovedou tyto kůže sešít pomocí zvířecích šlach, a tak si zahalují celé tělo. A ani kojence neživí stejně jako ostatní lidé. Děti **Skrithifinů** nemají totiž za potravu mléko žen, takže se nekojí, ale krmí se jen morkem ulovených zvířat. Jakmile žena porodí, zavine dítě do kožešiny, zavěsí je rychle na strom, dá mu do úst morek a jde s mužem jako obvykle na lov. Věnuje se totiž tomuto zaměstnání spolu s muži stejně jako ostatní ženy. Asi tak tedy žijí tito barbaři.“ [přeložil Pavel Beneš 1985]

Jordanes: *Getica* [kolem poloviny 6. st.]:

§21. *Aliae vero ibi sunt gentes: Screrer-Fennae {= Scriti-Fennae}, quae frumentorum non queriant victum, sed carnibus ferarum atque ovis avium vivunt; ubi tanta paludibus fetura ponitur, ut et augmentum praestent generi et satietatem ad copiam genti. Alia vero gens ibi moratur Suehans, quae velud Thyringi equis utuntur eximiis. Hi quoque sunt, qui in usibus Romanorum sappherinas pelles commercio interveniente per alias innumeras gentes transmittunt, famosi pellium decora nigridine. Hi cum inopes vivunt, ditissime vestiuntur.*

§22. *Sequitur deinde diversarum turba nationum, Theustes, Vagoth, Bergio, Hallin, Liothida, quorum omnium sedes sub uno plani ac fertilis, et propterea inibi aliarum gentium incursionibus infestantur. Post hos Ahelmil, Finnathae, Fervir, Gauthigoth, acre hominum genus et at bella prumtissimum. Dehinc Mixi, Evagre, Otingis. Hi omnes excisis rupibus quasi castellis inhabitant ritu beluino.*

§23. *Sunt et his exteriores Ostrogothae, Raumarici, Aeragnaricii, Finni mitissimi, Scandzae cultoribus omnibus mitiores (minores?); nec non et pares eorum Vinoviloith; Suetidi, cogniti in hac gente reliquis corpore eminentiores: quamvis et Dani, ex ipsorum stirpe progressi, Herulos propriis sedibus expulerunt, qui inter omnes Scandiae nationes nomen sibi ob nimia proceritate affectant praecipuum.*

§24. *Sunt quamquam et horum positura Grannii, Augandzi, Eunixi, Taetel, Rugi, Arochi, Ranii, quibus non ante multos annos Roduulf rex fuit, qui contempto proprio regno ad Theodorici Gothorum regis gremio convolvavit et, ut desiderabat, invenit. Hae itaque gentes, Germanis corpore et animo grandiores, pugnabant beluina saevitia.*

§21. „Jsou tam také jiné kmeny, **Screrer-Fennae** {= *Scriti-Fennae* „kráčejší Finnové“?}, kdo se neshánějí po obilí kvůli potravě, ale žijí z masa divokých zvířat a ptačích vajec. Zde v bažinách se rodí tolik mladé zvěře, že je možné plemeno rozmnožovat a dopřát úplné nasycení lidí. Ale ještě jiný kmen tam žije, Suehani, kteří jako Durynkové chovají vynikající koně. Jsou zde také ti, kdo posílají přes nespočetné jiné kmeny sapperinové kůže k potřebě Římanů, a proto jsou proslulí černou krásou jejich kožešin. Ačkoliv žijí v chudobě, nejnákladněji se odívají.“

§22. Poté následuje řada jiných plemen, *Theustes, Vagoth, Bergio, Hallin, Liothida*, která všechna sídlí na jedné úrodné rovině. Proto jsou vystavena útokům jiných plemen. Po nich kmeny *Ahelmil, Finnathae, Fervir* a *Gauthigoth*, plémě smělé a nanejvýš válkychtivé. Pak přicházejí kmeny *Mixi, Evagre* a *Otingis*. Ony všechny žijí jako divoká zvířata a sídlí ve skalách vytesaných do podoby hradů.

§23. A za těmito jsou *Ostrogothae, Raumarici, Aeragnaricii*, a nejmírumilovnější **Finii**, klidnější (nebo postavou menší?) než všichni obyvatelé Scandzy. Jako oni je také plémě *Vinovilith*. Švédové jsou téhož původu a vynikají nad ostatními svou postavou, jakož i Dánové, odvozující svůj původ z téhož kmene. Ti vytěsnili Heruly z jejich sídel. Mezi všemi plemy Scandzy jsou proslulí svým vzrůstem.

§24. Než na téměř území se nacházejí i *Grannii, Augandzi, Eunixi, Taetel, Rugi, Arochi* a *Ranii*, jejichž králem před nemnoha lety byl Roduulf. Pohrdnuv svým vlastním královstvím, uprchnul

pod ochranu Theodorika, krále Gótů, nacházejí tam, co si přál. Všechny tyto národy překonávají Germány velikostí i na duchu, bojující s zuřivostí divokých zvířat.

§116 – *Nam Gothorum rege Geberich rebus humanis excedente, post temporis aliquod Ermanaricus nobilissimus Amalorum in regno successit, qui multas et bellicosissimas Arctoi – undecim – gentes perdomuit suisque parere legibus fecit. Quem merito nonnulli Alexandro Magno comparare majores. Habebat siquidem, quos domuerat, Golphescytha Thiudos in Aunxis, Wasinabroncas, Merens, Mordens, Imniscaris, Rogas, Tadzans, Athaul, Navego, Bubegenas, Coldas.*

„Brzy poté, co Geberich, král Gótů, opustil věci lidské a Ermanaric, nejvznešenější z Amalů, jej nahradil na trůnu. Podmanil si mnoho – 11 – válkychtivých kmenů Severu a učinil je poslušný svých zákonů. Někteří z našich předků jej srovnávali s Alexandrem Velikým. Mezi kmeny, které si pokořil, byly Go(I)thi-Scytha, **Þiudos** v **Aunxeis**, **Wasinabroncae**, **Merjani**, **Mordvini**, **Imniscareis**, **Rogas**, **Tadzans**, **Aþaul**, **Nawego**, **Bubegenae** a **Coldae**“.

§37 – *Hunuguri autem hinc sunt noti, quia ab ipsis pellium murinarum venit commercium.*
„Hunuguři jsou známi tím, že od nich vychází obchod s kůžemi hlodavců.“

§119–20 – *Aestorum quoque similiter nationem, qui longissimam ripam Oceani Germanici insident, idem ipse prudentia et virtute subegit omnibusque Scythiae et Germaniae nationibus ac si propriis laboribus imperavit.*

„Umem svým a statečností si podřídil také plemeno **Aestů**, kteří sídlí při nejvzdálenějším pobřeží Germánského oceánu. Vládl pak nad všemi národy Skythie a Germanie jako nad vlastními.“

Paulus Diaconus: *Historia Langobardorum* II.5. [konec 8. st.]

Huic loco Scritobini, sic enim gens illa nominatur, vicini sunt. Qui etiam aestatis tempore nivibus non carent, nec aliud, utpote feris ipsis ratione non dispares, quam crudis agrestium animantium carnibus vescuntur; de quorum etiam hirtis pellibus sibi indumenta coaptant. Hi a saliendo iuxta linguam barbaram ethimologiam ducunt. Saltibus enim utentes, arte quadam ligno incurvo ad arcus similitudinem feras assequuntur. Apud hos est animal cervo non satis absimile, de cuius ego corio, ut fuerat pilis hispidum, vestem in modum tunicae genu tenuis aptatam conspexi, sicut iam fati, ut relatum est, Scritobini, utuntur. Quibus in locis circa aestivale solstitium per aliquot dies etiam noctu clarissima lux cernitur, diesque ibi multo maiores quam alibi habentur; sicut e contrario circa brumale solstitium, quamvis diei lux adsit, sol tamen ibi non videtur, diesque minimi, quam usquam alibi, noctes quoque longiores existunt; quia scilicet, quanto magis a sole longius disceditur, tanto sol ipse terrae vicinior apparet et umbrae longiores excrescunt.

„**Scritobini**, tak je tento kmen nazýván, jsou sousedi na tomto místě. Nejsou bez sněhu dokonce ani v létě, a protože se v podstatě neliší od divé zvěře, živí se syrovým masem divokých zvířat, jejichž chundelaté kůže si přizpůsobili pro sebe jako oděv. Odvozují původ svého jména v jejich barbarském jazyce od „skákání“. Aby mohli využívat skoky, pronásledují velmi důmyslně divoká zvířata s kusy dřeva zahnutými jako luk. Mezi nimi je zvíře ne nepodobné jelenu, z jehož kůže, jež zůstává hrubá a s chlupy, jsem viděl plášť upravený na způsob tuniky až ke kolenům, tak takový

¹ Závěrečnou pasáž je možno zčásti pokládat za gótskou: *Habebat si quidem quos domuerat *Gothae Scytha þiudos: in Aunxis Vas, in Abroncas Merens, Mordens in Miscaris, Rogas stadjans / stadins Athaul Nauego Bubegenas Coldas* „Vládl těm skythským plemenům, která podřídil Gótu [= Gótům]: v Aunukse Vas, v Abronkasu Merja, Mordva v Meščeře, u Volhy sídla Ataul, Navego, [území] Bubegenů, Koldů“ (SIS I, 151).

výše zmínění **Scritobini** užívají, jak bývá uváděno. Na těchto místech o letním slunovratu je k vidění jasné světlo po několik dní dokonce i v noci a dny jsou mnohem delší než jinde, právě jako o zimním slunovratu, ačkoliv je ve dne světlo, slunce tam není ještě vidět a dny jsou kratší než kdekoliv jinde a noci jsou delší.“

Ravennatis anonymi Cosmographia, kniha IV [c. 700 n. l.]

§12. *Item iuxta ipsam Scythiam litus Oceanum ponitur patria quae dicitur **Rerefenorum**^{ab} et **Sirdifenorum**^{cd}. cuius patriae homines ut ait Aithanari^{fb} Gothorum philosophus rupes montium inhabitant, et per venationes tam viri quamque mulieres vivere, cibo vel vino ignari existentes in omnibus dicuntur. quae patria super omnes frigida esse ascribitur.*

„Rovněž poblíž Skythie samé na břehu Oceánů se nachází země, o které se říká, že je vlastní **Re-
referenů** a **Sirdifenů**. Lidé, kterých je otčinou, jak praví Athanarich, gótský filosof, obývají skály v horách a živí se lovem, jak muži, tak ženy, aniž by věděli o existenci jídla a vína, jak se všeobecně vypráví. Jejich domovinu bývá připisováno, že je studenější než všechny jiné.“

§13. *Iterum iuxta ipsos **Serdefennos**^{hij} litus Oceani est patria quae dicitur Dania. quae patria ut ait supra scriptus Aitanaridus^{lmn} et Eldevaldusⁿ et Marcomirus^o Gothorum philosophi super omnes nationes velocissimos profert homines ..*

„Rovněž poblíž Serdefennů samých na břehu Oceánu je země, které se říká Dánsko. Země rodí lidi mezi všemi národy nejrychlejší, jak praví učenec Athanaric, Ildebaldu a Marcomirus, gótský filozofové ..“

Varianty: ^a**Rerifennorum**, ^a**Reriphenorum**; ^c**Scerdifenororum**, ^d**Scerdifenororum**, ^e**Scordifennorum**; ^fArthanaric, ^gAthanarich, ^h**Sirdifennos**, ⁱ**Scerdefennos**, ^j**Scerdephenos**; ^kAttanaridus, ^lAithanaridus, ^mAthanarich; ⁿIldebaldu; ^oMarchomirus.

Einhard, Vita Karolini [c. 830]

*Sinus quidam ab occidentali oceano orientem versus porrigitur, longitudinis quidem inconspertae, latitudinis vero quae nusquam centum milia passuum excedat, cum in multis locis contractior inveniatur. Hunc multae circumsedent nationes; Dani siquidem ac Sueones, quos Nordmannos vocamus, et septentrionale litus et omnes in eo insulas tenent. At litus australe Sclavi et **Aisti** et aliae diversae incolunt nationes; inter quos vel praecipui sunt, quibus tunc a rege bellum inferebatur; Welatabi. Quos ille una tantum et quam per se gesserat expeditione ita contudit ac domuit, ut ulterius imperata facere minime rennuendum iudicaret.*

„Záliv {tj. Baltské moře} neznámé délky, ale nikde širší než 100 mil a na mnoha místech užší, se táhne k východu ze Západního oceánu. Mnohé kmeny sídlí na jeho březích, Dánové a Švédové, které nazýváme Normany, na severním břehu a všech přidružených ostrovech, naproti tomu jižní břeh je obydlen Slovany a **Aisty** a různými jinými kmeny. Veletové, proti kterým nyní Král zahájil válku, byli v jejich čele. Ale v jediném tažení (789), které vedl on osobně, je tak rozdrtil a pokořil, že si nemysleli, že by bylo účelné potom odmítnout poslušnost jeho příkazům.“

Widsith (verše 75–79) [9. stol.]

*Mid Sercingum ic wæs ond mid Seringum;
mid Creacum ic wæs ond mid **Finnum** ond mid Casere,
se þe winburga gewæld ahte,*

wiolena ond wilna, ond Wala rices.

Mid Scottum ic wæs ond mid Peohtum ond mid Scridefnum.

„Se Sercingy jsem byl a se Seringy.
s Řeky jsem byl a s **Finy** a s Caesarem,
který měl moc nad kvetoucími městy,
bohatstvím a poklady a Římskou říší,
se Skoty jsem byl a s Pikty a se **Sámy**.“

Alfréd Veliký: *Boc þe man Orosius nemned* ‘Kniha, která se nazývá Orosius’
[konec 9. st.]

Překlad díla hispánského autora Paula Orosia *Historia adversum paganos*, které bylo sepsáno kolem r. 417 n. l. V letech 888–893/7 pořídil anglosaský král Alfréd Veliký jeho aktualizovaný překlad, do něhož mj. zařadil svědectví normanského plavce Ohthera, který r. 887 obeplul Skandinávii.

Norðdene habbað be norþan him þone ilcan sæs earm þe mon hæf Ostsæ, be eastan him sindon Osti þa leode; Afrede be suþan. Osti habbað be norþan him þone ilcan sæs earm, Winedas, Burgendan; be suþan him dindon Hæfeldan. Burgendan habbað þone)ilcan) sæs earm be westan him; Sweon be norþan; be eastan him sint Sermende, be suþan him Surfe. Sweon habbað be suþan him þone sæs earm Osti; be eastan him Sermende; be norþan him ofer þa westenne is Cwenland; be westan-norþan him sindon Scridefnum; be westan Norþmenn.

Ohthere sæde his hlaforde, Ælfrede cyninge, þæt he ealra Norðmonna norþmest bude. He cwæð þæt he bude on þæm lande norþweardum wiþ þa Westsæ. He sæd þeah þæt land sic swiþe lang norþ þonan; ac hit is eal weste, buton on feawum stowum styccemælum wiciað Finnas, on huntoðe on wintra, on sumera on fiscæpe be þære sá. He sæde þæt he æt sumum cirre wolde fandian hu longe þæt land norþryhte læge, oþþe hwæðer ænig mon be norðan þæm westenne bude. Þa for he norþryhte be þæm lande: let him ealne weg þæt weste land on ðæt steorbord, þa widsæ on ðæt bæcbord þrie dagas. þa wæs he swa feor norþ swa þa hwælhuntan firrest faraþ. Þa for he þagiet norþryhte swa feor swa he meahte on þæm oþrum þrim dagum gesiglan. Þa beag þæt land þær eastryhte, oþþe seo sá in on ðæt lond, he nysse hwæðer; buton he wisse ðæt he ðær bád westanwin-des hwon norþan, siglde ða east be lande swa swa he meahte on feower dagum gesiglan. Þa sceolde he ðær bidan ryhtnorþanwines, for ðæm þæt land beag þær supryhte, oþþe seo sá in on ðæt land, he nysse hwæþer. Þa siglde he þonan suðryhte be lande swa swa he mehte on fif dagum gesiglan. Ða læg þær an micel ea up in on þæt land. Þa cirton hie up in on ða ea, for þæm hie ne dorston forþ bi þære ea siglan for unfriþe; for þæm ðæt land wæs eall gebun on oþre healfe þære eas. Ne mette he ær nán gebun land, siþþan he from his agnum hámfór. Ac þara Terfinna land wæs eal weste buton huntan gewicodon, oþþe fisceras, oþþe fugeleras. Fela spella him sædon þa Beormas ægþer ge of hiera agnum lande ge of þæm landum þe ymb hie utan wæron; ac he nyste hwæt þæs soþes wæs, for þæm he hit self ne geseah þa Finnas, him þuhte, þa Beormas spræcon neah an geþeode. Swisþost he for ðider; toeacan þæs landes sceawunge, for þæm horschwælum, for ðæm hie habbað swiþe æþele bán on hiora toþum – þa teð hie brohton dume þæm cyninge -, hiora hyd .. bið swiðe góð to scírapum. Se hwæl bið miele læssa þonne oðre hwalas: ne bið he lengra ðonne syfan elna lang. Ac on his agnum lande is se betsta hwælhuntað: þa beoð eahta and feowertiges elna lange, þa mæstan fiftiges elna lange. Þara he sæde þæt he syxa sum ofaloge syxtig on twam dagum. He wæs swyðe spedig man on þæm æhtum þe heora speda on beoð, þæt is, on wildrum. he hæfde þagyt, ða he þone cyninge sohte, tamra deora unbebohtra syx hund. Þa deor hi hatað ‘hranas’; þara wæron syx stælhhranas; ða beoð swyðe dyre mid Finnum, for ðæm hy foð þa wildan hranas mid. He wæs mid þæm fyrstum mannum on þæm lande: næfde he þeah ma ðonne twentig hryðera, twentig sceapa, twentig swyna; þæt lytle þæt he erede he erede mid horsan. Ac hyra ár is mæst on þæm gafole

þe ða Finnas him gylðað. Þæt gafol bið on deora fellum, on fugela feðerum, hwales bane, on þæm sciprarum, þe beoð of hwæles hyde geworht, of seoles. Æghwiltc gylt þe hys gebyrðum. Se byrdesta sceall gylðan fiftyne mearðes fell, fif hranas an beren fel, tyn ambra feðra, berenne kyrtel oððe yterrenne, twegen scírapas; ægþer sy syxtig elna lang, oþer sy of hwæles hyde geworht, oþer of sioles. He sæde ðæt Norðmanna land wære swyþe lang swyðe smæl. Eal þæt his man aþer oððe ettan oððe erian mæg þæt lið wið ða sá; þæt is þeah on sumum stowum swyðe cludig; licgað wilde moras wið eastan wið uppon emnlange þæm bynum lande. On þæm morum eardiað Finnas. Þæt byne land is easteward bradost, symle swa norðor swa smæltre. Eastewerd hit mæg bion syxtig mila brad, oþþe hwene bradre; middeward þritig oððe bradre; norðewardhe cwæð, þær hit smalost wære, þæt hit mihte beon þreora mila brad to þæm more; se mór syðþan, on sumum stowum, swa brad swa man mæg on twam wucum oferferan; on sumum stowum swa brad swa man mæg on syx dagum oferferan. Ðonne is toemnes þæm lande suðewardum, on oðre healfe þæs mores, Sweoland, oþ þæt land norðeward; toemnes þæm lande norðewardum Cwena land. Ða Cwenas hergiað hwilum on ða Norðmen ofer ðone mor, hwilum þa Norðmen on hy. Þær sint swiðe micle meras fersce geond þa moras; berað þa Cwenas hyra scyðu ofer land on ða meras, þanon hergiað on ða Norðmen; hy habbað swyðe lytle scyða swyðe leohte.

(12) ... „Severní Dánové severně od nich (Sasû) kontrolují tutěz zátoku moře zvaného Východní {tj. Baltské}, východně od nich se nachází lid **Ostiû** {Estonci?, Baltové?} a lid *Afdraede* {Obodrité} k jihu. **Ostiové** mají severně stejnou zátoku moře, a také Winedové a Burgundiové; na jihu jsou pak Hæfeldi {Havolani?}. Burgundiové mají tutěz zátoku moře západně od nich (Ostiû); východně od nich jsou Sermendi {Sarmati}, a jižně Surfové {Srbové?}. Svioni {Švédové} mají jižně od sebe Ostijskou zátoku moře; a východně od nich Sermendi {Sarmati}; na severu, za pustinou, je země **Kvenû**, a severozápadně jsou *Scride-Fini* {Sámové} a západně Normani.

(13) Ohthere vyprávěl svému pánu, králi Alfrédovi, že prodléval nejseverněji ze všech Normanů. Říkal, že soustředil svou pozornost na sever, na zemi při západním moři. Povídal nicméně, že ta země je velmi dlouhá odtamtud k severu; ale vše je pusté, vyjma několika málo míst, tu a tam, kde se zdržují **Finové** {Sámové}, aby v zimě lovili a v létě rybařili v moři. Vyprávěl, že v jistou dobu si přál vypátrat, jak daleko se země rozkládala přímo na sever; či zda nějaký člověk žil severně od té pustiny. Potom postupoval přímo na sever poblíž pevniny po tři dny, po celou cestu nechával pustou zemi na pravoboku a širé moře na levoboku. Poté byl tak daleko na severu, kam až se kdy dostali lovci velryb. Pak pokračoval ještě dál na sever, kam až se mohl dostat v dalších třech dnech. A tam se pevnina či moře zahnulý přímo k východu, nevěděl, zda tak či onak; ale věděl, že tam má očekávat západní vítr nebo trochu severní a plul odtamtud na východ blízko pevniny, až kam mohl doplout za čtyři dny. Poté musel čekat na správný severní vítr, protože země či moře se zahýbaly přímo k jihu, nevěděl, zda tak či onak. Odtamtud plul přímo k jihu blízko země, kam až se mohl dostat během pěti dní. Tam se pak nacházela veliká řeka směřující do země, otočili se do této řeky, protože se neodvážili plout za ni kvůli nepřátelství – na druhé straně řeky byla země osídlena. Předtím se nesetkal s osídlenou zemí po své pravici od té doby, co opustil svůj domov, s výjimkou rybářů, ptáčníků a lovců, a ti všichni byli **Fini** {Sámové}. Po jeho levici bylo vždy širé moře. **Biarmijci** byli ve své zemi početní, ale neodvažovali se vstoupit mimo ni: země **Terfinû** {mezi severními břehy Botnického zálivu a mysem Nordkap} byla celá pustá, s výjimkou utábořených lovců, rybářů či ptáčníků.

(14) **Biarmijci** mu vyprávěli mnoho příběhů o jejich vlastní zemi a o zemích, které se nacházely kolem nich; ale Ohthere nevěděl, co bylo pravda, protože to sám neviděl. Pripadalo mu, že **Finové** a **Biarmijci** hovořili téměř stejným jazykem. Tímto směrem postupoval zejména proto, aby dodatečně poznal tuto zemi, též kvůli mrožům, protože mají velmi dobré kosti ve svých zubech: z těchto zubů přinesli některé králi; a jejich kůže jsou výborné pro lodní lana. Tato velryba je mnohem menší než ostatní velryby: není delší než 7 loktů, ale v jeho vlastní domovině, kde je velrybářství rozšířeno, jsou velryby 48 a největší až 50 loktů dlouhé. K tomu Ohthere řekl, že byl jeden ze šesti, kdo během dvou dní jich (velryb?) zabili 60.

(15) Byl velmi bohatým mužem, jeho majetek sestával ze zvíře. Když přišel ke králi, vlastnil 600

zdomácňelých jelenů vlastního chovu, kterým říkal *hranas* ‘sobi’. Z nich šest sloužilo jako návna-da, ti jsou vysoce ceněni mezi **Finy**, protože s nimi loví divoké soby. Patřil mezi prvních 20 mužů země, ačkoliv neměl více než 20 kusů hověžního dobytka, 20 ovcí a 20 prasat, a to málo, co bylo k orání, orat s koňmi. Ale jejich příjem tvoří zejména tribut, který jim platí **Finové**, a ten spočívá v kožešinách zvířat, peří ptáků, ve velrybích kosticích, lodních lanech z mroží a tulení kůže. Každý musí platit podle svých možností: nejbohatší mají odevzdat 15 kůží kuny, 5 soba a jednu medvědí, a 40 bušlů peří, kytlici z medvědí nebo vydří kůže a dvě lodní lana, každé 60 loktů dlouhé, jedno z mroží kůže, druhé z tulení.

(16) Vyprávěl, že země Normanů byla velmi dlouhá a velmi úzká. Vše, kde je možno pást či orat, se nachází blízko u moře. Země je na mnoha místech také velmi skalnatá. Na východě leží vysoké hory vedle obydlené země. V těchto pustých horách žijí **Finové**, zatímco obydlená země je nejširší směrem na východ, zatímco na sever se zužuje. Východním směrem může být až 60 mil (= 300 anglosaských mil) široká či ještě o něco širší, uprostřed 30 mil či více, a na severu, kde je nejužší, by mohla být široká 3 míle až k pustině, a pustina v některých místech je tak široká, že muž ji přejde ve dvou týdnech, a na jiných místech tak, že ji přejde v šesti dnech.

(17) Poté přímo naproti této zemi na jihu, na druhé straně pustiny, je Švédsko, táhnoucí se na sever. A přímo naproti jeho nejsevernější části je země **Kvenů** {Finů}. Kvenové někdy vyvolávají válku s Normany o pustinu, jindy Normané útočí na **Kveny**. Za pustinami jsou velká sladkovodní jezera; **Kveni** přenášejí své čluny přes pevninu do jezer a odtamtud útočí na Normany. Mají velmi malé čluny a velice lehké.“

Wulfstan [c. 890]

Wulfstan byl anglosaský plavec, jehož popis plavby do východního Pobaltí byl zařazen do anglosaského překladu *Boc þe man Orosius nemned* ‘Kniha, která se nazývá Orosius’ díla hispánského autora Paula Orosia *Historia adversum paganos*, které bylo sepsáno kolem r. 417 n. l. Překlad v letech 888–893/7 pořídil anglosaský král Alfréd Veliký.

(20) *Wulfstan sæde þæt he geföre of Heðum, þæt he wære on Truso on syfan dagum nihtum, þæt þæt scip wæs ealne weg yrnende under segle. Weonodland him wæs on steorbord, on bæcbord him wæs Langaland, Láland, Falster, Scóneg; þas land eall hyrað to Denemearcan. Þonne Burgenda land wæs us on bæcbord, þa habbað him sylf cyning. Þonne æfter Burgenda lande wæron ús þas land, þa synd hatene ærest Blecingaég, Meore, Eowland, Gotland on bæcbord; þas land hyrað to Sweon. Weonodland wæs ús ealne weg on steorbord oð Wislemuðen. Seo Wisle is swyðe mycel ea, hio tolið Witland Weonodland; þæt Witland belimpeð to **Estum**; seo Wisle lið út of Weonodlande, lið in Estmere; se Estmere is huru fiftene mila bráð. Þonne cymeð Ifling eastan in Estmere of ðæm mere ðe Truso standeð in staðe, cumað út samod in Estmere, Ifling eastan of Estlande, Wisle suðan of Winodlande. Þonne benimð Wisle Ifling hire naman, ligeð of þæm mere west norð on sé; for ðy hit man hæf Wislemuða. Þæt **Estland** is swyðe mycel, þær bið swyðe manig burh, on ælcere byrig bið cyningc. þær bið swyðe mycel hunig fiscnað; se cyning þa ricostan men drincað myran meolc, þa únspeðigan þa þéowan drincað medo. Þær bið swyðe mycel gewinn betweonan him. Ne bið ðær nænig ealo gebrowen mid **Estum**, ac þær bið médo genóh.*

(21) *Þær is mid **Estum** ðeaw, þonne þær bið man dead, þæt he lið inne unforbærned mid his magum freondum monað, ge hwilum twegen; þa kyingas, þa oðre heahðungene men, swa micle lencg swa hi maran speda habbað, hwilum healf gear þæt hi beoð unforbærned, licgað bufan eorðan on hyra husum. Ealle þa hwile þe þæt lic bið inne, þær sceal beon gedrync plega, oð ðone dæg þe hi hine forbærnað.*

(22) *Þonne þy ylcan dæg(e) (þe) hi hine to þæm áde beran wyllað, þonne todælað hi his feoh, þæt þær to lafe bið æfter þæm gedrynce þæm plegan, on fif oððe syx, hwylum on ma, swa swa þæs feos andefn bið. Alecgað hit ðonne forhwæga on anre mile þone mæstan dæl fram þæm tune, þonne*

oðerne, ðonne þæne þridan, oþ þe hyt eall aled bið on þære anre mile; sceall beon se læsta dæl nyhst þæm tune ðe se deada man on lið. Ðonne sceolon beon gesamnode ealle ða menn ðe swyftoste hors habbað on þæm lande, for hwæga on fif milum oððe on syx milum fram þæm feo. Þonne ærnað hy ealle toweard þæm feo; ðonne cymeð se man se þæt swyftoste hors hafað to þæm ærestan dæle to þæm mæstan, swa ælc æfter oðrum, oþ hit bið eall genumen; se nimð þone læstan dæl se nyhst þæm tune þæt feoh geærneð. Þonne rided ælc hys weges mid ðan feo, hyt motan habban eall; for ðy þær beoð þa swifstan hors ungefoge dyre. Þonne hys gestreon beoð þus eall aspended, þonne byrð man hine út, forbærneð mid his wæpnum hrægle. Swiðost ealle hys speda hy forspendað mid þan langan legere þæs deadan mannes inne, þæs þe hy be þæm wegum alecgað, þe ða fremdan to ærnað, nimað.

(23) *Þæt is mid Estum þeaw þæt þær sceal ælces geðeodes man beon forbærned; gyf þar man án þan findeð unforbærned, hi hit sceolan miclum gebetan. Þær is mid Estum án mægð þæt hi magon cyle gewyrcaþ; þy þær licgað þa deadan men swa lange ne fuliað, þæt hy wyrcað þone cyle him on. Þeah man asette twegen fætels full ealað oððe wæteres, hy gedoð þæt ægþer bið oferfrozen, sam hit sy sumor sam winter.*

(20) „Wulfstan vyprávěl, že vyplul z Haddeby a že dorazil do Truso za sedm dní a noci a že loď po celou tu dobu plula pod plachtami. Měl Weonodland {Meklenbursko a Pomořansko jako země Venedů, tj. Slovanů} na pravoboku, a Langland, Laaland, Falster a Skåne po levoboku, a všechny tyto země patří Dánsku. A pak jsme měli po levoboku Zemi Burgundů {ostrov Bornholm}, kde mají svého vlastního krále. Po zemi Burgundů jsme po levoboku měli země, které se postupně nazývaly Blekingey, Meore, Öland, Gotland; a tyto země patří ke Švédsku. A měli jsme Weonodland po pravoboku po celou cestu k ústí Visly. Visla je velmi velká řeka a blízko ní leží Witland a Weonodland. Witland patří **Estům**. Visla vytéká z Weonodlandu a vlévá se do *Estmere* {pol. *Zalew Wiślany*, něm. *Frische Haff*, lit. *Aismarės*}. *Estmere* je nejméně 15 mil široké. Poté sem od východu, z **Estlandu**, prítéká řeka Elbing a od jihu z Weonodlandu řeka Visla. Pak Visla bere jméno Elbingu a vytéká z jezera do moře západním [průlivem] na severu *Estmere*, které se pak nazývá ústím Visly. **Estland** je velmi velká země, je tam mnoho měst a v každém je král. Je tam též mnoho medu a bohatství ryb. Král a nejbohatší muži pijí kobyli mléko, ale chudí a otroci pijí medovinu. Je mnoho nepřátelství mezi nimi; a žádné pivo vařené Esty, ale medoviny je dost.

(21) **Estové** mají zvyk, když muž zemře, uložit ho nespáleného v jeho domě s jeho přibuzenstvem a přáteli na měsíc, někdy dva; král a jiní vysoce postavení muži zůstávají nespáleni ještě mnohem déle v závislosti na jejich majetku, někdy půl roku. Dokud je tělo v domě, pije se a probíhá zábava až do dne, kdy je spálen.

(22) Pak tentýž den, kdy chtějí nebožtíka odnést na hranici, rozdělí si majetek, jenž zůstal po oslavách a pitkách, na pět či šest dílů, někdy i více, jak pozůstalé bohatství dovolí. Poté uloží největší díl do jedné míle od města, pak druhý, třetí, až jsou všechny uloženy do jedné míle od města. Nejmenší díl bude nejbližší městu, kde nebožtík leží. Všichni muži, kteří mají nejrychlejší koně v zemi, se potom shromáždí 5–6 mil od majetku. Potom k němu všichni běží a muž, který má nejrychlejšího koně, přichází k prvnímu a největšímu dílu a tak dál, až je vše rozebráno. Nejmenší díl získá ten, kdo běží za dědictvím nejbližší městu. Nakonec všichni odjíždějí s majetkem a mohou si ho nechat. A proto jsou tu rychlí koně nesmírně drazí. Když je nebožtíkovo jmění takto utraceno, odnesou jej a spálí s jeho zbraněmi a oblečením. Nejčastěji vyčerpají všechno jeho majetek, už když nebožtík leží v domě, a co zůstane, rozeberou si cizinci.

(23) Mezi **Esty** je také zvyk, že muži každého kmene musí být spáleni, a jestliže někdo najde byt' jedinou kost nespálenou, musí učinit pokání. **Estové** mají schopnost pracovat s ledem a díky tomu nebožtíci vydrží tak dlouho, aniž by hnili. Jestliže někdo naplní dva sudy pivem či vodou, led způsobí, že vydrží ledové, ať už je léto nebo zima.“

ibn Rusta: *Kitābu l-'a^clāqi n-Nāfīsati* „Kniha vzácných drahocenností“ [přelom 9. a 10. st.]

§1. *Wa-bayna bilādi l-Baḡānākīyati wa-bayna bilādi 'Askala mina l-Bulkārīyati auwalun ḥaddun min ḥudūdi l-Maḡyarīyati. Wa-l-Maḡyarīyatu ḡinsun mina t-Turki wa-yarkabu ra 'īsum ḥim fi miqdāri 'iṣrīna 'alfin fārisin. Wa-yusammā r-ra 'īsu k-n-dah wa-hāḍā l-'ismu ṣi'āru malikihim li-'anna 'isma r-raḡūli l-mutamallaki 'alayhim ḡ-lah. Wa-kullu l-Maḡyarīyati yaṣṣūna 'ilā mā ya'-muruhum bihi ra 'īsum l-musammā ḡ-lah min muḥāribatin wa-mumāni'atin wa-ḡayrihā.*

Wa-lahum qubābun yasīrūna ma'a l-kalā'i wa-l-ḥiṣābi. Wa-bilāduhum wāsi'atun wa-ḥaddun min-hā yattaṣilu bi-baḥri r-Rūmi. Wa-yanṣabbu 'ilā ḍālīka l-baḥri nahrāni 'aḥaduhumā 'akbaru min Ḡayḥūna wa-masākinuhum bayna hādāyini n-nahrayni. Fa-idā kāna ayyāmu ṣ-ṣitā'i qaṣada kullu man kāna 'aqrabu minhū min 'aḥadi n-nahrayni ḍālīka n-nahra wa-'aqāma hunāka tilka ṣ-ṣat-wata yaṣṭadūna minhu s-samaka. Wa-maqāmuhum fi ṣ-ṣitā'i 'aufaḡu lahum.

Wa-bilādu l-Maḡyarīyati ḍātu ṣaḡarin wa miyāhin wa-'arḍuhum nadīyatun wa-lahum mazārī'u katīratun. Wa-lahumu l-ḡalabatu 'alā ḡam'īn man yalīhim mina ṣ-ṣaḡālibati wa-yulzamūnahum l-mu'ana l-ḡalīzata. Wa-hum fi 'aydayhim bi-manzilati l-'asarā. Wa-l-Maḡyarīyatu 'abadatu n-nīrāni. Wa-ḡayīrūna 'alā ṣ-ṣaḡālibati fa-yasīrūna bi-s-sabāḡā ma'a s-sāḥili ḥattā ya'tū bihim marqā bilādi r-Rūmi yuqālu lahu K-r-ḡ.

„A mezi územím Pečeněhů a mezi územím Askalů, (kteří patří) k Bulharům, jest počátek hranice (nebo první území) **Maďarů**. **Maďaři** jsou kmen Turků a jejich náčelník podniká vyjížděky s asi 20 000 jezdců. Náčelník se nazývá *k-n-dah* {srov. turkický titul *kündü*} a toto jméno je odznakem jejich krále, neboť jméno muže, který nad nimi má královskou moc je *ḡ-lah* {srov. *Gilas* u Konstantina Porphyrogenéta}. A všichni **Maďaři** poslouchají to, co rozkazuje jejich náčelník zvaný *ḡ-lah*, pokud se týče výbojů, obrany a jiných (podobných) věcí. A mají stany a kočují za pící a rostlinstvem. Jejich území je rozlehlé a část jeho hranice souvisí s Rímským mořem {Černým mořem}. Do tohoto moře se vlévají dvě řeky, z nichž jedna je větší než Amu-Darya a jejich sídla jsou mezi těmito dvěma řekami². Když nastanou zimní dny, spěje každý, kdo z nich je blíže, k jedné z těchto řek, k této řece a zůstane tam po tuto zimu, a z ní loví ryby. Jejich pobyt v těchto místech v době zimy je pro ně výhodnější.

Území **Maďarů** má (mnoho) stromů a vodstva a jejich půda je velmi vlhká a mají hojnost polí. Mají převahu nade všemi Slovy, kteří s nimi sousedí a přinucují je k tíživým daním, takže jsou v jejich rukou v postavení zajatců.

Maďaři jsou citelivě ohně. Podnikají tažení proti Slovanům a putují se zajatci podél břehu, až s nimi přijdou do přístavu na území byzantském, který se nazývá *K-r-ḡ* {Kerč}.“

[přeložil Ivan Hrbek, MMFH III, 1969, 343–44]

Reginonis abbatis Prumiensis Chronicon „Kronika průmského opata Reginona“ [počátek 10. st.]

Anno dominicae incarnationis DCCCLXXXVIII. gens Hungarorum ferocissima et omni belua crudelior, retro ante seculis ideo inaudita quia nec nominata, a Scythicis regnis et a paludibus, quas Thanais sua refusione in immensum porrigit, egressa est ... Ex supradictis igitur locis gens memorata a finitimis sibi populis, qui Pecinaci vocantur, a propriis sedibus expulsa est, eo quod numero et virtute prestant et genitale, ut premisimus, rus exuberante multitudine non sufficeret ad habi-

² Pozdější autoři jsou ohledně dvou velkých řek konkrétnější: např. persky píšící Gardīzī (11. st.) je výslovně nazývá Atil {obvykle Volha; zde se předpokládá, že předkové Maďarů jméno Volhy přenesli na jinou řeku, snad nejprve na Don, a pak na Dněstr, jak nasvědčuje maďarské označení Zakarpatska slovem *Etelköz* ~ *Itilköz* – viz MMFH III, 426} a Dūnā {Dunaj} – viz níže.

tandum. Horum itaque violentia effugati ad exquirendas, quas possent incolere, terras sedesque statuere valedicentes patriae iter arripiunt. Et primo quidem Pannoniorum et Avarum solitudines pererrantes, venatu ac piscatione victum cotidianum quaeritant; deinde Carantanorum, Marahensium ac Vulgarum fines crebris incursionibus irrumpunt, perpaucos gladio, multa milia sagittis interimunt, quas tanta arte ex cornibus arcubus dirigunt, ut earum ictus vix precevari possit.

„Roku 889 od vtělení Páně vytáhl národ Maďarů, nejdivočejší a nad všechny obludy krutější – v minulých stoletích proto neznámý, že nebyl nikde jmenován – ze skythských království a močálů, které Don rozprostírá svým tokem do nedozírna ... Odtamtud byl tedy uvedený národ vyhnán ze svých vlastních sídel sousedními národy, kteří se nazývají Pečeněhové, protože ti jej předčili počtem i statečností a rodná země, jak jsme již řekli, nestačila pro překotný vzrůst obyvatelstva k obývání. A tak když jimi byli Maďaři násilně vyhnáni, rozloučivše se s vlastní, vydají se na cestu, aby vyhledali země, které by mohli obývat, a aby si tam vybudovali sídla. Zprvu bloudí po pustinách Panonů a Avarů a hledají svou každodenní obživu v lovu a rybaření; později vpádají častými nepřátelskými nájezdy do končin Korutanců, Moravanů a Bulharů, jen málo lidí hubí mečem, mnoho tisíc však šípy, které vysílají s takovým uměním z luků zhotovených z rohů, že jejich zásahům je jen stěží možno se vyhnout.“

[překlad Dagmar Bartoňková, MMFH I₂, 141–42]

Pozn.: První zmínku o vpádu Maďarů do Střední Evropy evidují analý flanderského kláštera St. Bertin k r. 862:

Dani magnam regni eius partem cede et igni vastantes praedantur. Sed et hostes antea illis populis inexpecti, qui Ungri vocantur, regnum eiusdem populantur.

„Dánové vyplnili velkou část jeho království, pustošice ji vraždou i ohněm. Ale i jiní, doposud oněm národům neznámí nepřátelé, zvaní Uhři, loupí v jeho království.“

[překlad Dagmar Bartoňková, MMFH I₂, 73]

Konstantinos Porphyrogenétos: *De Administrando Imperio* [40. léta 10. st.]

§37. Ἰστέον, ὅτι οἱ Πατζινακῖται τὸ ἀπ' ἀρχῆς εἰς τὸν ποταμὸν Ἰατρὴν τὴν αὐτῶν εἶχον κατοίκησιν, ὁμοίως δὲ καὶ εἰς τὸν ποταμὸν Γεήχ, ἔχοντες τοὺς τε Χαζάρους συνοροῦντας καὶ τοὺς ἐπονομαζομένους Οὐζούς. Πρὸ ἐτῶν δὲ πεντήκοντα οἱ λεγόμενοι Οὐζοὶ μετὰ τῶν Χαζάρων ὁμονόησαντες καὶ πόλεμον συμβαλόντες πρὸς τοὺς Πατζινακίτας, ὑπερίσχυσαν, καὶ ἀπὸ τῆς ἰδίας χώρας αὐτοὺς ἐξεδιώξαν, καὶ κατέσχον αὐτὴν μέχρι τῆς σήμερον οἱ λεγόμενοι Οὐζοὶ. Οἱ δὲ Πατζινακῖται φυγόντες περιήρχοντο, ἀναψηλαφῶντες τόπον εἰς τὴν αὐτῶν κατασκήνωσιν, καταλαβόντες δὲ τὴν σήμερον παρ' αὐτῶν διακρατουμένην γῆν καὶ εὐρόντες τοὺς **Τούρκους** οἰκοῦντας ἐν αὐτῇ, πολέμου τρόπῳ τούτους νικήσαντες καὶ ἐκβαλόντες αὐτοὺς ἐξεδιώξαν, καὶ κατεσκήνωσαν ἐν αὐτῇ, καὶ δεσπόζουσιν τὴν τοιαύτην χώραν, ὡς εἴρηται, μέχρι τὴν σήμερον ἔτη πεντήκοντα πέντε.

„Původně měli Pečeněhové svá sídla při řece Atil {Volha}, jakož i řece Geikh {Ural}, sdílíce společnou hranici s Chazary a tzv. Uzy. Ale před 50 lety měli společnou příčinu spolu s Chazary spojit se v bitvě proti Pečeněhům a nabyli nad nimi vrchu a vypudili je z jejich země, kterou tzv. Uzové okupují dodnes. Pečeněhové uprchli a bloudili kolem, pátrajíce po místě pro jejich sídla. A když se dostali do země, kterou nyní vlastní, a našli v ní žití Turky {Maďary}, porazili je v bitvě, vypudili je a usadili se v ní a stali se tak pány této země, jak už bylo řečeno, 55 let před dnešním dnem.“

Ἐπὶ αὐτῶν δὲ ἡ Πατζινακία ἐκ μὲν Οὐζίας καὶ Χαζαρίας ὁδὸν ἡμερῶν πέντε, ἐκ δὲ Ἰαλανίας ὁδὸν ἡμερῶν ἕξ, ἀπὸ δὲ **Μορδίας** ὁδὸν ἡμερῶν δέκα, ἀπὸ δὲ Ρωσίας ὁδὸν ἡμερῶν μίας,

ἀπὸ δὲ Τουρκίας ὁδὸν ἡμερῶν τεσσάρων, ἀπὸ δὲ Βουλγαρίας ὁδὸν ἡμέρας τὸ ἡμισυ, καὶ εἰς Χερσῶνα μὲν ἔστιν ἔγγιστα, εἰς δὲ τὴν Βόσπορον πλησιέστερον.

„Patzinakie {území Pečeněhů} je vzdálena 5 dní cesty z Uzie a Chazarie, a 6 dní cesty z Alanie, a 10 dní cesty z Mordvinie, jeden den cesty z Ruska, a 4 dny cesty z Turecka, půl dne cesty z Bulharska; do Chersonésu to je velmi blízko a k Bosporu ještě blíže.

§38. Ὅτι τὸ τῶν Τοῦρκοων ἔθνος πλησίον τῆς Χαζαρίας τὸ παλαιὸν τὴν κατοίκησιν ἔσχευε εἰς τὸν τόπον τὸν ἐπονομαζόμενον Λεβεδία ἀπὸ τῆς τοῦ πρώτου βοεβόδου αὐτῶν ἐπωνυμίας, ὅστις βοεβόδος τὸ μὲν τῆς κλήσεως ὄνομα Λεβεδίας προσηγορεύετο, τὸ δὲ τῆς ἀξίας, ὡς καὶ οἱ λοιποὶ μετ’ αὐτόν, βοεβόδος ἐκαλεῖτο. Ἐν τούτῳ οὖν τῷ τόπῳ, τῷ προρρησθέντι Λεβεδία, ποταμὸς ἔστιν ῥέων Χιδμάς, ὃ καὶ Χιγγιλοῦς ἐπονομαζόμενος. Οὐκ ἐλέγοντο δὲ τῷ τότε χρόνῳ Τοῦρκοι ἀλλὰ Σάβαρτοι ἀσφαλοὶ ἕκ τινος αἰτίας ἐπονομάζοντο. Καὶ οἱ μὲν Τοῦρκοι γενεαὶ ὑπῆρχον ἐπτά..

„Národ Turků měl svá stará sídla v blízkosti Chazarie, na místě zvaném Lebedie podle jména jejich prvního vojedy, který se jmenoval Lebedias, ale jako výraz jeho postavení byl titulován vojeda, což už po něm zůstalo. Nyní na tomto místě dříve nazývaném Lebedie teče řeka Khidmas {dnes Kodyma}, také zvaná Khingilous {dnes Inhul}. Nebyli v té době jmenováni Turky, ale nazývali se z nějakého důvodu Sabartoi asphaloi nebo jinak. Turků {Maďarů} bylo 7 klanů³.“

Ὅτι ὁ τῶν Πατζινακιδῶν τόπος, ἐν ᾧ τῷ τότε καιρῷ κατόκησαν οἱ Τοῦρκοι, καλεῖται κατὰ τὴν ἐπωνυμίαν τῶν ἐκεῖσε ὄντων ποταμῶν. Οἱ δὲ ποταμοὶ εἰν οὔτοι ποταμὸς πρῶτος ὁ καλούμενος Βαρούχ, ποταμὸς δεῦτερος ὁ καλούμενος Κουβοῦ, ποταμὸς τρίτος ὁ καλούμενος Τροῦλλος, ποταμὸς τέταρτος ὁ καλούμενος Βροῦτος, ποταμὸς πέμπτος ὁ καλούμενος Σέρετος.

„Území Pečeněhů, ve kterém v oné době žili Turci {Maďaři}, je nazýváno podle jmen místních řek. Řeky jsou tyto: první řeka je nazývána Baroukh {Borysthenés/Dněpr?}, druhá řeka se jmenuje Koubou {Jižní Buh}, třetí řeka je ta, která se nazývá Troullos {Dněstr?}, čtvrtá řeka se jmenuje Broutos {Pрут}, pátá řeka se nazývá Seretos {Siret}.“

§40. Πρώτη ἢ παρὰ τῶν Χαζάρων ἀποσπασθεῖσα αὕτη ἢ προρρηθεῖσα τῶν Καβάρων γενεά, δευτέρα τοῦ Νέκη, τρίτη τοῦ Μεγέρη, τετάρτη <τοῦ> Κουρτουγερμάτου, πέμπτη τοῦ Ταριάνου, ἕκτη Γενάχ, ἑβδόμη Καρῆ, ὀγδόη Κασῆ.

„První je tento již dříve zmiňovaný klan Kabarů, který se oddělil od Chazarů; druhý (klan) Neků, třetí Megerů, čtvrtý Kurtugermatů, pátý Tarianů, šestý Genakh, sedmý Kari, osmý Kasi.“

Ὁ δὲ τόπος, ἐν ᾧ πρότερον οἱ Τοῦρκοι ὑπῆρχον, ὀνομάζεται κατὰ τὴν ἐπωνυμίαν τοῦ ἐκεῖσε διερχομένου ποταμοῦ **Ἐτέλ καὶ Κουζοῦ**⁴, ἐν ᾧ ἀρτίως οἱ Πατζινακίται κατοικοῦσιν.

³ Údaj odpovídá termínu *Hetumoger* z *Gesta Hungarorum*, §36 (12. st.), který znamená ‘Septem principales personae’ (MMFH I, 236, pozn. 1).

⁴ V §38 je toto místo explicitně nazváno **Ἐτελκούζου**. Konstantinova segmentace do dvou hydronym v §38 je chybná, hydronymem je zde pouze první složka *Atel* ~ *Etel*, která primárně označovala řeku Volhu či následně každou velkou řeku (srov. čuvaš. *Ađəl* ‘Volha; velká řeka’). Druhá složka odpovídá maď. *köz* ‘mezi’, tudíž celá složenina znamená ‘meziříčí’ (Napol’skix 1997, 65). Pražák (1988, 235) soudí, že zde již nejde o Volhu, ač ji předkové Maďarů pod tímto jménem znali, ale o Don, respektive meziříčí Don-Doněc. Až v tzv. Dubnické kronice z konce 15. st. přešlo hydronymum *Etyl* na Dněstr. V pozdější tradici se *Etelköz* ~ *Itilköz* už vztahuje k povodí Dněstru (MMFH III, 426, pozn. 4).

„Místo, na kterém Turci dříve sídlili, se nazývá podle jména řeky, která jím protéká, Etel a Kuzu, a kde Pečeněhové sídlí dnes.“

[text Gy. Moravcsik, překlad R. J. H. Jenkins, 1967]

Adam Brémský: (kniha IV) Description Insularum aquilonis, in Magistri Adami Bremensis Gesta Hammaburgensis ecclesiae pontificum [druhá polovina 11. st.]

Kap. 12. *‘Hunc’, inquit, ‘sinum multae circumsedent nationes; Dani siquidem ac Sueones, quos Nortmannos vocamus, et septentrionale litus et omnes in eo insulas tenent. Ad litus australe Sclavi, Haisti aliaeque diversae incolunt nationes, inter quas praecipuae sunt Welatabi’, qui et Wilzi dicuntur. Dani et Sueones ceterique trans Daniam populi ab hystoricis Francorum omnes vocantur Nortmanni, cum tamen Romani scriptores eiusmodi vocent Yperboreos, quos Martianus Capella multis laudibus extollit.*

„(Einhard) říká, že okolo zálivu sídlí mnohé národy. Severní břeh a všechny jeho ostrovy obývají Dánové a Švédové, kterým my říkáme Normané. Na jižním břehu žijí Slované, Estové a další rozličné národy. Z nich jsou nejvýznamnější Veleti, jinak též nazývaní Vilci. Dánové, Švédové a všichni ti, kdo žijí dál za Dánskem, jsou franskými historiky nazýváni Normany, římští spisovatelé je však jmenují Hyperborejci. Zvláště Martianus Capella je velmi chváli.“

Kap. 14. *At vero a parte aquilonari revertentibus ad ostium Baltici freti primi occurrunt Nortmanni, deinde Sconia prominet, regio Danorum, et supra eam tenso limite Gothi habitant usque ad Bircam. Postea longis terrarum spatiis regnant Sueones usque ad terram feminarum. Supra illas Wizzi, Mirri, Lamiy, Scuti et Turci habitare feruntur usque ad Ruzziam, in qua denuo finem habet ille sinus. Itaque latera illius ponti ab austro Sclavi, ab aquilone Suedi possederunt.*

„Vrátíme-li se však ze severní strany k ústí Baltského moře, narazíme nejdříve na Nory. Pak do moře vyčnívá Skónsko, dánské území, a nahoře za jeho hranicí žijí až k Birce Gótové. Dalšími rozlehlými kraji až k Zemi žen vládnou Švédové. Za jejich hranicí až k Rusku prý žijí Vesové, Merijci, Lamové {správně zřejmě Jamové}, Čudové a Turci. Tam se opět očitáme u konce onoho zálivu. Tak tedy břehy tohoto moře drží z jihu Slované a ze severu Švédové.“

Kap. 17. *Praeterea recitatum est nobis, alias plures insulas in eo ponto esse, quarum una grandis Aestland dicitur, non minor illa de qua prius diximus [Churland]. Nam et ipsi Deum christianorum prorsus ignorant, dracones adorant cum volucris, quibus etiam litant vivos homines, quos a mercatoribus emunt, diligenter omnino probatos, ne maculam in corpore habeant, pro qua refutari dicuntur a draconibus. Et haec quidem insula terrae feminarum proxima narratur, cum illa superior non longe sit a Birca Sueonum.*

„Dále nám vyprávěl, že v Baltském moři leží spousta dalších ostrovů, z nichž jeden z největších je Estonsko – ne menší než Kuronsko. Také tam lidé zcela odmítají poznat křesťanského Boha. Uctívají draky a okřídlence, a dokonce jim obětují živé lidi, které nakupují u obchodníků. Obětované však pečlivě prohlížejí, aby neměli na těle nějakou skvrnu, protože tak prý by je draci nepřijali. A říká se, že tento ostrov je blízko Země žen, zatímco Kuronsko není daleko od švédské Birky.“

Kap. 19. *Item circa haec littora Baltici maris ferunt esse Amazonas, quod nunc terra feminarum dicitur.*

„Také prý kolem pobřeží Baltského moře žijí Amazonky a toto území se nazývá Země žen.“

Kap. 24. *Inter Nordmanniam et Sueoniam Wermilani et Finnédi degunt, et alii; qui nunc omnes*

sunt christiani, respitiuntque ad Scaranensem ecclesiam. In confinio Sueonum vel Nortmannorum contra boream habitant Scritefini, quos aiunt cursu feras praeterire. Civitas eorum maxima Halsingland, ad quam primus ab archiepiscopo designatus est Stenphi episcopus, quem ipse mutato nomine Symonem vocavit. Qui etiam multos earundem gentium sua praedicatione lucratus est. Praeterea sunt alii numero carentes Sueonum populi, de quibus ad christianitatem conversos accepimus solos Gothos, Wermilanos et partem Scritefinorum, vel qui illis vicini sunt.

„Mezi Norskem a Švédskem sídlí Vermilani, Finové a jiní. Nyní jsou všichni křesťany a náležejí k církvi ve Skaře. Na hranicích mezi Švédy a Nory směrem na sever žijí Skritefini, kteří prý předstihnou v běhu i divou zvěř. Jejich největším městem je Halsingland, pro které arcibiskup ustanovil prvním biskupem Stenphiho, jehož nazval pozměněným jménem Simon. Simon svým kázáním získal mnohé z oněch kmenů. Dále pak existuje bezpočet dalších švédských kmenů, o nichž jsme se dozvěděli, že obrácení na křesťanství jsou pouze Gótové, Vermilani, část Skritefinů a těch, kteří žijí v jejich blízkosti.“

Kap. 25. *Igitur ut brevem Sueoniae vel Suediae descriptionem faciamus: haec ab occidente Gothos habet et civitatem Scaranem, a borea Wermilanos cum Scritefinnis, quorum caput Halsingland, ab austro longitudinem habet illius Baltici maris, de quo ante diximus; ibi civitas magna Sictone. Ab oriente autem Ripheos montes attingit, ubi deserta ingentia, nives altissimae, ubi monstruosi hominum greges ultra prohibent accessum. Ibi sunt Amazones, ibi Cynocephali, ibi Ciclopes, qui unum in fronte habent oculum. Ibi sunt hii quos Solinus dicit Ymantopodes, uno pede salientes, et illi qui humanis carnibus delectantur pro cibo, ideoque sicut fugiuntur; ita etiam iure tacentur. Narravit michi rex Danorum sepe recolendus, gentem quandam ex montanis in plana descendere solitam, statura modicam, sed viribus et agilitate vix Suedis ferendam, hiique incertum esse unde veniant; semel aliquando per annum vel post triennium, inquit, subiti accedunt. Quibus nisi totis resisterent viribus, omnem depopulantur regionem, et denuo recedunt. Aliaque multa recitari solent, quae brevitati studens omisi, ab his dicenda, qui haec se vidisse testantur.*

„Máme-li podat krátký popis Sueonie neboli Švédska, tedy na západě má Góty a město Skaru, na severu Vermilany se Skritefiny, jejichž hlavním městem je Halsingland; na jihu se táhne pobřeží Baltského moře, o němž jsme už hovořili. Tam leží velké město Sigtuna. Na východě se Švédsko dotýká Rípejských hor, kde je nesmírná pustina a velmi hluboké sněhy, kam brání přístupu tlupy lidských oblud. Žijí tam Amazonky, Kynokefalové a Kyklopy, kteří mají jen jedno oko na čele, a také ti, jež Solinus nazývá Himantopody, skákající na jedné noze, nebo ti, kteří si pochutnávají na lidském mase. Jsou proto vyháněni, a stejně tak i právem zamlčováni. Často zmiňovaný dánský král mi vyprávěl, že jistý lid má ve zvyku scházet z kopců do nížin. Jsou malé postavy, ale jen stěží se s nimi Švédové mohou měřit v síle a hbitosti. ‘Odkud přicházejí, není známo. Objeví se nečekaně,’ říkal, ‘někdy jednou do roka anebo až po třech letech. Pokud se jim neklade odpor všemi silami, zpusťší celou zemi a odtáhnou.’ Vypustil jsem ve snaze být stručný ještě mnoho jiného, co vyprávěli svědkové, kteří tvrdili, že to sami viděli. Nyní bychom měli říci něco málo o pověrách a obřadech Švédů.“

[přeložila Libuše Hrabová, 2009]

Повѣсть времѣнныхъ лѣтъ, Nestorův letopis ruský, [konec 11. st.]

§2 – До Понетъскаго мора, на полунощныя стрѣны, Дунаи, Днепръ, и Кавкасииския горы, рекше Оугорскыя, и ѿтуда рекше доже и до Днепра; и прочая рѣкы: Десна, Припетъ, Двина, Волховъ, Волга, иже идетъ на востокъ, въ часть Симову. Въ Афетовѣ же части сѣдять Русь, Чюдь и вси языць: Мера, Муромъ, Всь, Морьдва, Заволочьская Чюдь, Пермь, Печера, Ямь, Югра, Литва, Зимигола, Корсь, Лѣтъгола, Либь; Лаховъ же и Пруси. и Чюдь присѣдять к морю Вараскому;

Pozn.: V rkp. T se objevuje početnější výčet: **Заволочьскае Чюдъ, Югра, Печера, Ямь, Оугра**, Литва, Замѣгола, Лѣтъгола, Корсь, Тепѣра, **Пермь, Лиьбь**.

„Do Pontského moře, na půlnoční strany, Dunaj, Dněpr, a Kavkazské hory, totiž Uherské, a odtud až i do Dněpru; i ostatní řeky: Desna, Připeť, Dvina, Vlchov, Vlha, kteráž teče na východ, v část Semovu. V Jafetově pak části sedí Rusi, **Čudi** a tito národové: **Mera, Muroma, Vesí, Mordva**, Závlačská Čud', **Permi**, Pečera, **Jami, Ugra**, Litva, Ziměgola, Krsi, Letigola, **Livi**; Lechové pak a Prusi. **Čudové** přisedí k moři Varažskému;“

§7–8 – на Бѣлѣмъ взерѣ сѣдаты **Вѣсь**, а на Ростовѣ взерѣ **Мера** а на Клещинѣ взерѣ сѣдаты **Мѣра** же; а по Цѣцѣ рѣцѣ, кде втечетъ въ Волгу языкъ свои **Мурома** и **Черемиси** свои языкъ и **Мордва** свои языкъ. се бо токмо Словѣнскъ языкъ в Руси: Полане, Деревлане, Новгородьци, Полочане, Дьрьговичи, Сѣверо, Бужѣне, за^f сѣдаты по Бугу, послѣже не Волянѣне. Ї се суть инии языкѣ, иже дань даю^f Руси, **Чюд^f, Вѣсь, Мера, Мурома, Черемись, Мордва, Пѣрмь**, Печера, **Ямь**, Литва, Зимѣгола, Корсь, Нерома, **Лиьбь**; си суть свои языкъ имущѣ ѿ колѣна Афетова, иже живутъ на странахъ полуношныхъ. Словенску же языку, як^f же ркохо^f, живуцѣ на Дунаи, придоша ѿ Скуфѣ, рекше ѿ Козарѣ, рекомии Болгаре, и сѣдоша по Дунаеви, насилницѣ Словеномъ бѣша. а по семь придоша **Оугре Бѣли**, и наслѣдиша землю Словѣнскую, прогнавшѣ Вололохы, иже бѣша преже приялѣ землю Словенску. си бо **Оугри** почаша быти при Раклии цѣри, иже ходиша на Хоздроѣ цѣра Пѣрська^f. В си же времена бѣша и Сѣбре иже воеваша на цѣра Ираклиѣ . и мало его не яша . си же Сѣбри воеваша на Словѣны . и примучиша Дулѣбы суцаѣ Словѣны . и насилье твораху женамъ Дулѣбскимъ . аще поѣхати баше Сѣбрину . не дадаше въпрачи конѣ . ни волу . но велаше въпрачи . г^f . или . д^f . ли . е^f . женѣ в телѣгу . и повести Сѣбрину . и тако мучаху Дулѣбы . баху бо Сѣбри тѣломъ велицѣ а оумомъ горди и потреби я Бѣ^f, и помроша вси и не вста ни единъ Сѣбринѣ . и есть притча в Руси и де сего днѣ: погибоша аки Сѣбри, ихъ же нѣ^f ни племени ни наслѣдка. по сихъ бо придоша Печенизѣ и паки идоша **Оугри Чернии** мимо Києвъ, послѣ же при Сѣлзѣ .

„... na Bílém jezeře sedí **Vesí**, a na Rostovském jezeře **Mera**, a na Kleštině jezeře též **Mera**; a po Ose řece, kdež se vylévá u Vluhu, sedí **Muromci**, národ svůj, a **Čeremisi**, také svůj národ, **Mordva**, také svůj národ. Neb jen tito národové Slovanští jsou v Rusích: Polané, Dřevané, Novohradští, Poločané, Drehovici, Severané, Buzané, protože sedí po Buhu, a posléze Volyňané. A tito jsou jiní národové, kteří daň dávají Rusům: **Čudi, Mera, Vesí, Muroma, Čeremisi, Mordva, Permi**, Pečera, **Jami**, Litva, Ziměgola, Krsi, Norva, **Livi**; tito mají svůj vlastní jazyk, jsouce od pokolení Jafetova, kteří přebývají v krajinách půlnočních. Když pak národ Slovanický, jakož jsme pravili, přebýval na Dunaji, přišli od Skytů, totiž od Kozarův, Bulhaři řečení, usadili se po Dunaji, a násilí Slovanům činili. A potom přišli **Uhři Bílí**, a ujali po nich zemi Slovanickou. Ti **Uhři** totiž počali býti (pověstní) za Heraklia císaře, kteřížto napadali (s ním) na Chozdroje, krále Perského. V tytuž časy byli také Obři {Avaři}, kteří válčili proti Herakliovi císaři, a málem že ho nejali. Ti pak Obři válčili proti Slovanům, i sužovali Dudleby, kteřížto jsou Slované, a násilí činili ženám Dudlebským. Když Obřin měl někam vyjeti, nedal zapřáhnouti koně, ani vola, ale kázal zapřáhnout tři nebo čtyry anebo pět žen k vozu a táhnouti Obřina; tak mučili Dudleby. Bylit' Obři tělem velicí a myslí hrdí, i zahubil je Bůh, pomfeli všickni, a neostal ani jeden Obřin. A jest přísloví v Rusích i po ten den: zahynuli jako Obři, po kterých není ani plemene, ani dědice. A po těch přišli Pečenězi, a potom opět táhli **Uhři Černí** mimo Kyjev, posléze za Olega.“

§185 se же хоцѣ сказати, яже слышахъ преже сихъ . д^f лѣтъ, яже сказа ми Гурѣта Роговичѣ, Новгородецѣ, глѣ сице яко послахъ втрока своего в Печеру люди, иже суть дань дающе Новгороду. ч пришедшо втроку моему к нимъ, и вѣтудѣ иде въ **Оугру**; **Оугра** же суть людѣ языкъ нѣмъ, и сѣсѣдаты сѣ **Самоѣдью** на полуношныхъ сторонахъ.

§185 [AD 1096] – „Tuto pak chci povědět, co jsem slyšel před těmito čtyřmi lety, co mi vyprávěl Hurata Rohovic, Novohradčan, mluvěj takto: ‘Poslal jsem sluhu svého do Pečery, kteřížto lidé platí daň do Novohradu. A když sluha můj k nim přišel, šel odtud do **Jugry**; **Jugra** pak jest národ cizí, a sousedí se **Samojedy** v půlnocních krajinách.’“

[překlad Karel Jaromír Erben, 1867/1954]

Gardīzī, Okrasa historie [11. st.]

*Va vilāyat-i tšān be-daryā-yi Rūm payvaste ast ke az rūd ġayhūn bar ān daryā uftad va tšān andar miyān-i īn (du)ġūy nišīnand va zimistān āyad kasī ke az ġayhūn dūrtar šude bāšad be-nazdīk-i ġayhūn bāz āyad va zimistān āngā bibāšad va mähī ġīrand va be-dān maṭšat kunand va ān ġayhūn ke bar čap-i tšān ast bar ġānīb-i Saqlāb qaumī and az Rūm hame tarsā and va tšānrā N-n-d-r ġūyand va tšān az **Maġyariyān** bīštar and ammā đaṭṭfar bāšand va īn du ġayhūn yakīrā Atil va đīgarīrā Dūnā ġūyand va čūn **Maġyariyān** bar kanār-i rūd bāšand īn N-n-d-r.*

„A jejich [Maďarů] území se přimyká k Černému moři, do něhož se vlévá velká řeka, a oni žijí mezi těmito (dvěma) toky. A když přijde zima, ten, kdo se vzdálil od řeky, přichází opět do blízkosti řeky a v zimě tam zůstává; a loví ryby a ty tvoří jejich obživu. A co se týče velké řeky, která je po jejich levici směrem ke Slovanům, (tedy tam) je národ z Byzantinců, který je celý křesťanský a nazývá se N-n-d-r {srov. maď. označení Bulharů *Nándor* – viz MMFH III, 426, pozn. 3}. A jsou početnější než **Maďaři**, avšak jsou slabší. A z těch dvou velkých řek jedna je nazývána Atil {obvykle Volha; zde se předokládá, že předkové Maďarů jméno Volhy přenesli na jinou řeku, snad Don či Dněstr} a druhá Dūnā {Dunaj}, a když jsou **Maďaři** na břehu řeky, vidí tyto N-n-d-r.“

[text i překlad z perštiny viz MMFH III, 425–26]

Novgorodský první letopis (Новгородская первая летопись) [12. st.]

1143: Въ то же лѣто оженися Святопѣлкъ Новѣгородѣ, приведе жену из Моравы, межи Рожествомъ и Крещениемъ. Въ то же лѣто ходиша **Корела** на **Емь**, и отбѣжаша 2 лоиву бити [synodální spisek; starší redakce].

В то же лѣто оженися князь Святополкъ в Новѣгородѣ, и приведе изъ Моравы, межи Рожествомъ и Крещениемъ. В то же лѣто ходиша **Корѣла** на **Ѣмь**, и отбѣжаша; 2 лоиву избилѣ. [mladší redakce]

„V tomtéž roce se oženil Svatopluk v Novgorodu; přivedl si ženu z Moravy, mezi Vánoci a svátkem Tří králů. Ve stejném roce se vypravili **Karelové** na **Jemь**, i uprchnuvše, dvě velké lodě zničili.“

1147: На ту же зиму приидоша **Ѣмь** на **Водь** ратью в тысящи; и услышавше новгородци идоша по них въ 500 с воеводою и не упустиша ни мужа.

„V tu zimu zaútočí **Jemь** na **Vodь** v tisíci; jakmile o tom uslyšeli Novgorodští, následovali je (v počtu) 500 i s vojevůdcem a neunikl jim ani muž.“

Historia Norwegiae [12. st.]

*Quadam vero vice dum christiani causa commercii apud **Finnos** ad mensam sedissent, illorum hospita subito inclinata expiravit; unde christianis dolentibus non mortuam sed a gaudis æmulatorum esse deprædatam, sese illam cito adepturos ipsi **Finni** nihil contristati respondent.*

„Nějakou náhodou jistí křesťané seděli u stolu mezi Sámy, aby uzavřeli obchod. Jejich hostitelka se náhle náchýlila a vydechla naposledy. Pročež křesťané velice nařikali, ale byli ujištěni Sámy, kteří vůbec nebyli znepokojeni, že nezemřela, ale že byla ukradena [duchem] *Gandi* nepřátel a že ji brzy vrátí zpět.“

[text a anglický překlad §85 – Clive Tolley]

Kiriali et Kwæni, cornuti Finni ac utriusque Biarmones „Karelové a Kveni, rohatí Fini {Sámové}: a ti i druzi Biarmijci“

[edice a ruský překlad Mel'nikova 1986, 209]

Gesta Hungarorum [12. st.]

Prolog

...*populus de terra scythica egressus per ydioma alienigenarum Hungarij et in sua lingua propria Mogerij uocantur.*

„... lid ze skythské země vyšedší, nazývaný v jiných jazycích *Hungarij* a ve svém vlastním jazyce *Mogerij*“

[viz Hajdú 1985, 14 i s ruským překladem Xelimského]

Saxo Grammaticus, *Gesta Danorum* [c. 1200]

Prefacio

*Igitur inter Granduicum et meridianum pelagus breue continentis spacium patet, maria utrinque secus allapsa prospectans: quod nisi rerum natura limitis loco congressis pene fluctibus obiecisset: Suetiam Noruagiamque conflui fretorum estus in insulam rede-gissent. Harum ortiuas partes Skri-
cfinni incolunt. Que gens, inusitatis assueta uehiculis, moncium inaccessa uenacionis ardore sec-tatur; locorumque complacitas sedes dispendio lubrice flexionis assequitur. Neque enim ulla adeo rupes prominat, quin ad eius fastigium callida cursus ambage perueniat. Primo siquidem uallium profunda relinquens, scopulorum radices tortuosa giracione perlabitur; sicque meatum crebre de-clinacionis obliquitate perflectit, donec per sinuosos callium anfractus destinatum loci cacumen exsuperet. Eadem apud finitimos mercium loco quorundam animalium pellibus uti consuevit.*

„Tak mezi Granvikem a Jižním mořem leží pás pevniny čelící mořím, která omývají ten či onen břeh; příroda zde vytvořila hranici, kde se vlny téměř setkávají, příliv a odliv obou moří by je mohl spojit v jedno a oddělit Švédsko a Norsko jako ostrov. Oblasti na východ od těchto zemí jsou obydleny **Skrikfiny**. Tento lid užívá mimořádný způsob dopravy a kvůli vášni pro lov šplhá v nedosažitelných horách a dosahuje vytožených míst za cenu nespolehlivé cesty. Dokáže dosáhnout vrcholu i sebepříkřejšího útesu. Proto, když poprvé opouští hluboká údolí, klouže klíčkami mezi úpatím skal, čině tak trasu plnou oklik zanecháním stop odchýlených stranou, přecházejí podél zákrut stezek, dokud nedosáhne vytčeného vrcholu. Tentýž lid je zvyklý užívat kůže určitých zvířat k obchodu se svými sousedy.“

Liber V

Prouincias Helsingorum, Iarnberorum et Iamtorum, cum utraque Lappia, Dimaro cuidam procurandas attribuit; Dago Hestie regimen erogauit. Quorum ununquenque certis tributi legibus oneravit, obsequium beneficio applicans. Itaque Frothonis regnum Rusciam ab ortu complectens, ad occasum Rheno flumine limitatum erat.

„Jedinému Dimarovi vyhradil správu provincií Helsingů, Jarnberů a Jemtů, jakož i obojího **Laponska**; zatímco na Daga vložil vládu nad **Estonskem**. Každý z těchto mužů byl zatížen úkolem vybírat tribut podle pevných podmínek, takto učiniv oddanost podmínkou své laskavosti. A tak Frodova říše zahrnovala Rusko na východě a na západě byla ohraničena Rýnem.“

Quam tristitiam Ericus reditus sui beneficio dispulit. Quippe Sueciam, Wermiam atque insulae Solis opera sua Frothonis adiectas imperio nunciabat. Quem mox Frotho deuictarum ab eo gencium

regem constituit, ac preterea Helsingiam ei cum utraque Lappia, Finnam quoque et Estiam annuo stipendiorum iure contribuit. Nemo ante ipsum Sueticorum regum Erii nomine censebatur; ab ipso autem in ceteros uocabulum fluxit.

„Ale Erik rozptýlil smutek svým šťastným návratem. Vskutku, informoval Froda, že jeho úsilím Švédsko, Wermie, a Sluneční ostrovy (*Soleyar*) byly připojeny k jeho říši. Frodo ho ihned učinil králem národů, které si podrobil, a taktéž mu propůjčil Helsingii s oběma **Laponsky, Finsko a Estonsko** pod roční tribut. Žádný ze švédských králů se předtím nejmenoval Erik, ale jeho jméno se předávalo od něj k ostatním.“

Quo facinore supra modum elatus, aggressus est Frothonis filiam postulare. Obseratas regis aures expertus, Erii Suetiam regentis subsidiam flagitat. Quem Ericus hortari cepit, ut aliquo preclari operis merito Frothonis sibi fauorem ascisceret, pugnaretque aduersum Egtherum, regem Biarmie, et Thengillum, regem Finnimarchie, quod ii soli, ceteris obsequentibus, Danicum detrectare uiderentur imperium. Nec mora, eo exercitum egit. Sunt autem Finni ultimi Septentrionis populi, uix quidem habitabilem orbis terrarum partem cultura ac mansione complexi. Acer iisdem telorum est usus. Non alia gens promptiore iaculandi pericia fruitur. Grandibus et latis sagittis dimicant. Incantacionum studiis incumbunt; uenacionibus callent. Incerta illis habitacio est, uagaque domus, ubicunque feram occupauerint, locantibus sedes. Pandis trabibus uecti, conferta niuibus iuga percurrunt.

„Hrd na rozsah svého činu, přistoupil k tomu, aby požádal o Frodovu dceru; naleznuv ale krále hluchého, obrátil se na Erika, vládce Švédska, aby pomohl. Erik mu poradil získat Frodovu dobrou vůli nějakou vynikající službou, a to bojem proti Egtherovi, králi **Biarmie**, a Thengilovi, králi **Finské** marky, neboť oni jediní odmítali dánskou vládu, zatímco všichni ostatní se poddali. Bez váhání vedl svou armádu do oné země. Nyní jsou **Finové** nejzazším lidem Severu, kdo zaujal místo ve světě, který je sotva způsobilý k obdělávání půdy a přebývání. Užívají ostrá kopí. Žádný jiný národ není obratnější ve vrhání oštěpu. Bojují s dlouhými širokými šípy. Oddávají se zájmu o kouzla; jsou zruční lovci. Jejich bydlení není stálé a své domy si stěhují; staví tábor a usazují se, kdekoliv mají lovnou zvěř. Pohybující se na zakřivených prknech, běhají po svazích hustě zasněžených.“

Staroseverské runové nápisy

Frugården, Västergötland [11. st.]

kufi • rsþi • stin • þesi • eftR • ulaf • sun • sin • trk • hrþa • ku þan • han • uarþ • trbin • i • estlatum • hu .... • uik • stin

„Gufi vztyčil tento kámen za Olafa, svého syna, velmi odvážného bojovníka. Zemřel v **Estlandu**. .... vytesal kámen.“

[edice a ruský překlad Mel'nikova 1977, 56, #10]

Söderby, Uppland [první polovina 11. st.]

biarn huk • ikulfriþ • raistu • stain • afiR • utrik • sun • sain • han • uaR • tribin • o • fin • lonti

„Björn a Ingilfrid vztyčili kámen za Otrugga, svého syna. Byl zabit ve **Finsku**.“

Rute, Gotland [12. st.]

sihtris • aruar • litu • gieru • stien • yfir • auþald • broþur • sin • a • finlandi • do • aglja ... uar • ... r • u • s....

„Následovníci Sigtrygga veleli zhotovit kámen za Audvalda, svého bratra, [který] zemřel ve **Finsku** ... byl ...“

[edice a ruský překlad Mel'nikova 1977, 64, #18]

Söderby, Gävle [první polovina 11. st.]

(A) *brusi lit rita st... -b-iR ahi[[p] brur sin • in h-n uarþ taubr a taf||stalonti*(B) *þo || b||rusi furþi lank lans abtiR brur sin*(C) *hon fur miR fraukiRi*(D) *kuþ hialbi honsaluku--m[uþir • suain • uk osmunrt þau markaþu]*Brusi velel vztyčit [tento] kámen za Egila, svého bratra; a on zemřel v **Tavastalandu**, tehdy Brusi vedl po svém bratru vojsko.

Jel spolu s Freygeirem.

Bůh a boží matka nechť pomáhají jeho duši. Svein a Asmund vytesali znaky.“

[edice a ruský překlad Mel'nikova 1977, 61, #15]

Åda, Södermanland [11. st.]

hermoþr • lit • hakua • at • barkuiþ • bruþur • sin • h[an] truk niþi • || a lf • lanti„Hermod velel vytesat Bergvidovi, svému bratru. Utonul v **Livonsku**“

[edice a ruský překlad Mel'nikova 1977, 78, #40]

Vekholm, Uppland [první polovina 11. st.]

sufar lit • aristn • þin • afir • askir sun • sin • han • utfai • a lif lainþi • frai..„Sufar velel vytesat tento kámen za Asgeira, svého syna. Padl daleko v **Livonsku** ve vojsku Freygeira“

[Mel'nikova 1977, 96, #64]

Rosslags-Bro, Uppland [první polovina 11. st.]

sigruþ • lit • raisa • stain • eftir • anunt • sun • sin • han uas • tribin • a • uirlanti„Sigrad velela vztyčit kámen za Önunda, svého syna. Byl zabit ve **Virlandu**“

[edice a ruský překlad Mel'nikova 1977, 102, #74]

Ängeby, Uppland [kolem poloviny 11. st.]

*rahnfriþr • lit rasa stain þino • aftiR biurn**sun þaira • kitilmun taR • kuþ mialþi hons ant aukuþ muþir**hon fil a uirlanti in os muntr ma||rkapi*

„Ragnfrid velela vztyčit tento kámen za Björna,

syna svého a Ketilmunda. Bůh a boží matka nechť pomohou jeho duši.

Padl ve **Virlandu**. Asmund zhotovil.“

[edice a ruský překlad Mel'nikova 1977, 116, #91]

Většina těchto toponym plus některá další jsou shrnuta i ve skandinávském geografickém pojednání z přelomu 12. a 13. st.

Her segir fra þui, huersu lond liggia i veroldenni „Jaké země leží ve světě?“*I þeim lut heimsens er Europa, oc er austast Suíþioð hin micla. Þangat kom at cristna Philippus postole. I þui ríki er þat, er Ruzcia heitir; þat kollum ver Garðaríki. Þar ero þessir hofuð garðar: **Moramar**, Rostofa, Surdalar; Holmgarðr; Syrnes, Gaðar, Palteskia, Kænugarðr. Þar bygði fýst Magon sonr Iafeths Noa sonar. Hia Garða ríki liggia lond þessi: **Kirialir**, Refalir; **Tafeistaland**, **Virland**, **Eistland**, **Lifland**, Kur land, Erm land, Pulina land, Vindland, er vestasts nest Danmork. En austr fra Polena er Reiðgota land, oc þa Hunland.*

„V té části světa se nachází Evropa a její nejvýchodnější část, Veliká Svitjod. Sem přišel křtít apoštol Filip. Na tomto území je část, která se nazývá Rusko, my mu říkáme Gardariki. Jsou tam

tato hlavní města: **Morammar** {Murom}, Rostova {Rostov}, Surdalar {Suzdal}, Holmgard {Novgorod}, Syrnas {?}, Gadar {?}, Palteskja {Polotsk}, Kenugard {Kyjev}. Tam zprvu žil Magon, syn Jafeta, syn Noema. Kolem Gardariki leží takoveto země: **Kirjalové** {Karelové}, Revalové, **Taveistaland**, **Virland** {severní Estonsko}, **Estonsko**, **Livonsko**, Kuronsko, Ermland, Pulinaland {Polsko}, Vindland – nejzápadnější před Dánskem. A na východ od Poleny se nachází Reidgotaland, a poté Hunland.“

[edice a ruský překlad Mel'nikova 1986, 62, 64]

Další se objevují např. ve spise „**Popis země I**“ z přelomu 13. a 14. st.

*Gaut-land er fyrir austan Gaut-elfi, enn þar næst Suiþjóð, þa næst Helsingaland, þa **Finnland**, þa er talith til motz vid Garda-riki, sem fyr er sagt.*

*Næst Danmork er Suidjóð en minni, þa er Ey-land, þa er Got-land, þa Helsinga-land, þa Vermaland, þa **Kvenland II**, ok ero þau norðr frá **Biarmalandi**. Af **Biarmalandi** ganga lond óbygd of norðr-ett, unz vidtekr Grenland. Sudr frá Grenlandi er Hellu-land, þa er Markland, þa er eigi langt til Vinlandz ens goda, er sumir menn etla at gangi af Affrika.*

„Gautaland se nachází východně od Gautelvu, a dále Svitjod {Švédsko}, pak Helsingaland, potom Finsko. Soudí se, že to sousedí s Gardariki {Rusko}, jak už bylo řečeno.

Vedle Dánska se nachází malá Svitjod {Švédsko}, poté Öland, dále Gotland, pak Helsingaland, potom Vermaland, poté dva **Kvenlandy**, a ty leží severně od **Biarmalandu**. Od **Biarmalandu** pokračují země, jež nejsou osídleny severskými plemy, až po samotné Grónsko. Jižně od Grónska se nachází Helluland, pak Markland a tam už je nedaleko do Vinlandu Dobrého, kam někteří zamýšlejí doplnout z Afriky.“

[edice a ruský překlad Mel'nikova 1986, 77–79]

4. Glosář etnonym a toponym se vztahem k ugrofinským (uralským) etnikům

Aestii [Tacitus, 1. st.] – Všeobecně se soudí, že Tacitovi Aestiové byli indoevropští Baltové (Fehrle 1959, 133). Zmínka o uctívání Matky bohů může odpovídat kultu bohyň-matek, jak jej zachoval lotyšský folklor. Jordanův *natio Aestorum* i Ohtherovi *Osti* nebyli blíže určeni, a tak mohli označovat kterékoliv obyvatele východobaltského pobřeží včetně baltsko-finských etnik. Konkrétnější je Wulfstan, jenž lokalizuje svůj *Estland* a jeho obyvatele východně od ústí Visly, odkud plyne nejpravděpodobnější identifikace s baltskými Prusy, konkrétně s kmenem Sambů (Bammesberger & Karaliūnas 1998, 42). Totéž platí pro *Haisti* Adama Brémského. Naproti tomu, když Alfréd Brémský porovnává svůj *Aestland* s velikostí *Churlandu*, tj. Kuronska, a naznačuje jeho blízkost k mytické *Terra feminarum* ‘Zemi žen’, tušené kdesi na severu, lze usuzovat, že může jít skutečně o Estonsko. S větší jistotou to platí o zemi *Estia & Hestia* Saxona Grammatica i o zemi *Estla't*, známé ze švédských runových nápisů, a *Eistland* staroseverských textů. K tomu může být přidán starogutnijský *Aistland* z Gutaságy (13. st.), popisující exodus třetiny vylosovaných obyvatel ostrova Gotland do východního Pobaltí (Zatočil 1941, 17–59). Podrobný přehled etymologií podávají Bammesberger & Karaliūnas (1998, 46–47):

(a) germ. **aist-landa-* „země jantaru“, srov. stsev. *eisa* „žhavý popel, oheň; jantar“;

(b) lat. *aestuārium* „přílivová část břehu; kanál oddělující pevninu od moře, který se zaplňuje vodou jen při přílivu“ : *aestus* „vzdouvání vln, příliv a odliv“ – tedy lat. *Aestii* mohlo označovat ‘obyvatele mělkého pobřeží, které je střídavě zaplavováno a obnažováno’, typické právě pro východní Pobaltí, kde se nacházejí hned dvě mělké zátoky (Viselská a Kurská) oddělené dlouhými písečnými kosami;

(c) balt. **aist-* doložené v hydronymech: lit. řeka *Aistà*, lot. toponymy *Aistere*, *Aisterniki*, *Aistir* aj., pro něž Bammesberger & Karaliūnas předpokládají původní význam „vyschlý“; území, jehož pojmenování je utvořeno od tohoto základu, mělo mít primární význam „souše“, podobně jako lat. *terra* „země“ : *torreō* „suším“, stvelš. *tir* „země“, stir. *tír* „oblast“ : *tír* „suchý“, het. *hataniya-* „souše“ : *hat-* „sušit, pražit“ aj.;

(d) balt.: lot. *išniëks* „blízký pokrevní příbuzný“ : *īsts* „pravý, skutečný“; etnonymum by pak vyjadřovalo etnickou příslušnost.

*Aunxis [Jordanes, 6. st.] – Oblast Aunus / Oloněc v jižní Karelii, sídlo Oloněců? Město Oloněc na jižním břehu Ladožského jezera a řeka Olónka mohou mít původ ve fin. slově *alanko* „nížina“. Finská podoba toponyma, *Aunus*, gen. *-uksen*, musí mít jinou etymologii (Vasmer III, 135).

Beornas [Ohthere/Alfréd Veliký, 9. st.], srov. stsev. *Bjarmar* – Biarmijci, obyvatelé jihozápadního pobřeží Bílého moře a lat. *Biarmia*, *Biarmones*. Viz *Biarmaland*.

Biarmia [Saxo Grammaticus, 12. st.], *Biarmones* [*Historia Norwegiae*, 12. st.] – Biarmie a Biarmijci. Viz *Biarmaland*.

Bjarmaland skandinávských ság a geografických kompilací [např. „Popis země I“] zprvu označoval jižní břehy poloostrova Kola a jihozápadní břehy Bílého moře od řeky Strel’na až po řeku Oněga ústící do Oněžské guby, tj. v zásadě odpovídal anglosaské lokalizaci Ohtherově. Později se tento geografický termín rozšiřuje i na východní břehy Bílého moře, jak nasvědčuje rostoucí frekvence výskytu hydronyma Vína, tj. Severní Dvina, v některých ságách (Sága o Egilovi, *Heimskringla*, Sága o Olafu svatém, aj.). O jazykové příslušnosti Biarmijců může svědčit zmínka v textu *Heimskringla* ‘Kruh světa’ Snorri Sturlusona [vznik kolem r. 1230] o nejvyšším božstvu Biarmijců, jehož svatyni našla (a vyrabovala) výprava Thóriho ‘Psa’, která se vydala proti proudu řeky Víny (Severní Dviny) [Džakson 1994, 64, 76]:

En í garðinum stendr goð Bjarma, er heitir Jómali

„A vnitř ohrady stojí bůh Biarmijců, který se nazývá **Jómali**“

Původ theonyma je baltsko-finský, srov. fin. *jumala* „bůh“, karel. *jumala*, lud. *d’umal*, veps. *g’u-mal*, *jumal*, vod. *jumala*, est. *jumal*, jihoest. *jummal*, liv. *jumàl* id. Baltsko-finský termín pronikl i do sámských jazyků: Akkala *jummel*, Ter *jimmel*, Inari *i^hmmēl*, sever. *ibmel*, Lule *jumtēl*, již. *jumtälē* id. Další paralely se liší tím, že jim chybí rozšíření o *-l-*: stmordv. *Jumi* ve složenině *Jumishipas* ‘mordvinské božstvo’ zaznamenané Strahlenbergem na počátku 18. st., erzja *jondol* „blesk“ : *tol* „oheň“, mari (Birk) *jumo* „nejvyšší bůh; nebe“ (SKES 122; UEW 638). I samo jméno Biarmie má zřejmě baltsko-finský původ, a to ve složenině typu fin. *perämaa* „zadní země“ (Mel’nikova 1986, 200), ale vzhledem k počátečnímu znělému *b-* je nutno předpokládat sámské zprostředkování, srov. sám. sever. *bærrai* „vzadu“ (SKES 529). Naproti tomu rsl. *Перь*, *Пёрть* z Nestorovy kroniky a strus. *Kolopereť* / *Golorьeť* z novgorodských gramot z let 1264–1305 (Džakson 1994, 198) představují přímou adaptaci baltsko-finského termínu.

Cwenas [Ohthere/Alfréd Veliký, 9. st.] – Kvenové – obyvatelé centrálního Finska. Viz *Cwenland*.

Cwenland, *Cwena land* [Ohthere/Alfréd Veliký, 9. st.], srov. také stsev. *Quenland* [„Jaké země leží na světě“], *Kventlond* [„Popis země I“], dále *Kwæni* [*Historia Norwegiae*, 12. st.] a stsev. pl. *Kvenir* (viz pozn. 6) – Zemi Kvenů lze lokalizovat při severním pobřeží Botnického zálivu, a to při západním (švédském) i východním (finském). Proto se někdy rozlišují dva Kvenlandy. Etymologicky je toto jméno zřejmě spojeno se stsev. *kona*, gen. *kvenna* „žena“. Bájnou zemi žen na severu Skandinávie popisuje mj. Adam z Brém (viz výše: kniha IV, kap. 14, 19: *Terra feminarum*). Nejasné je, jak se k tomuto termínu vztahuje jeho finský ekvivalent *Kainuu* (Mel’nikova 1986, 209). Finské apelativum *kainu* má význam „nížina“ (SKES 142–43; Napol’skix 1997, 11).

Čeremisъ (Черемисъ), *Čeremisi* (Черемиси) [Nestor, 11. st.] – Dnešní Marijci. Už kolem roku 960 použil etnonymum *Carmis* chazarský kagan Josif ve své hebrejsky psané korespondenci

s učeným Židem Hasdai ibn Šaprutem, který byl osobním lékařem a vezírem s odpovědností za zahraniční vztahy kordobského chalífy Abd ar-Rahmana III. (912–961). Vasmer (IV, 339) viděl původ v čuvaš. *Šarmiš*, *Šarmiš* ‘Čeremis, Marijec’, srov. jeho blízký ekvivalent v tat. *Čirmiš*. Původ bývá hledán v turkickém slově pro „armádu“: čuvaš. *šarə*, čaghat. *čarik*, šor. *šarig*. Starobulharského původu je též výpůjčka v maď. *sereg* „vojsko“ (Hajdú 1985, 66).

Čjudb (Чюдь) [Nestor, 11. st.] – Etnonymum se vztahuje k baltsko-finským etnikům při Baltském moři, nejspíše předkům Estonců či Vodů. Bývá vysvětlováno adaptací germánského zdroje typu gót. *þiuda* „lid, národ“, srov. strus. *čužb*, č. *cizi*, bulh. *čužd*, stsl. *štuždb* „cizi“ < psl. **tjudjь* < *germ. **þeudja-*, adj. utvořené od substantiva typu gót. *þiuda* „lid, národ“ (srov. Vasmer IV, 378–79). Jsou však i jiná řešení, totiž sámské **čuðē* „mytický nepřátelský národ“ (sever. *čutte*, Arjeplog *tjuddie*, Inari *čuðe*, skolt. *čuu’đđ’* aj. – viz Lehtiranta 1989, 28, #182), jak uvažoval už Wiklund (viz Vasmer IV, 378; SKES 1139; Napol’skix 1997, 25). Byl by to další argument ve prospěch přítomnosti Sámů v blízkosti Finského zálivu a povodí řeky Něvy. Nabízí se však i jiná etymologie, a to na základě sámského slova „klín“ (Ume *tjihta*, Lule *tjáhte* aj.), s paralelami ve fin. *suude*, karel. *suuve*, est. *suue* (SKES 1138–39). Obdobná netriviální sémantická motivace se nabízí i při etymologizování etnonyma *Vodb*, srov. vod. *vadža*, est. *vai*, fin. *vaaja*, karel. *voakie*, liv. *vaiġā* < bfin. **vakja* < balt.: lit. *vągis* „klín“. Oním ‘klínem’ může být specifické území tvaru klínu, kde předkové Vodů žili, nebo zvláštnost jejich oděvu s typickou nášivkou tvaru klínu (Hajdú 1985, 99; Napol’skix 1997, 24–25). I tato etymologie implikuje sousedství předků Vodů a Sámů.

Estia [Saxo Grammaticus, 12. st.] – Estonsko. K etymologii viz *Aestii*.

*E(i)stland, doloženo v dat. pl. *i estlatum* „v zemích E(i)stů“ [runový kámen z Frugården, Västergötland, 11. st.], srov. stsev. *Eistland* [„Jaké země leží ve světě“?, 12./13. st.] a etnonymum *Estr* & *Eistr*, jež se objevuje v ságách už před r. 1000 (Džakson 2000, 352), plus *Eistria* z *Historia Norwegiae* ze 12. st. (Bammesberger & Karaliūnas 1998, 46).

Estland [Wulfstan/Alfréd Veliký, 9. st.], srov. dat. pl. *Estum* – Podle lokalizace východně od ústí Visly šlo zřejmě o baltské Prusy, přesněji jejich kmen Sambů a jejich zemi.

Fenni [Tacitus, 1. st.] – Tacitův popis *Fennů* se vztahuje spíše k Sámům než k baltsko-finským plemenům, u nichž slovní zásoba, archeologická evidence i klimatické podmínky implikují základní zemědělské činnosti (Fehrle apud Tacitus 1959, 136). Etymologicky může být etnonymum spojováno se stsev. *finna* „hledat, navštívit“, gót. *finþan*, stang., stsas., sthn. *findan* id., srov. stsev. *fenna* „šip“ = „nalézající cíl“ (de Vries 1962, 120–21, 117) nebo stsev. *fen* „močál“, stang. *fen(n)* id., gót. *fani* „bahna“ (Zeuss 1837[1925], 272; Ihm 1909, c. 2186; de Vries 1962, 117). Tedy buď „lovci“ nebo „obyvatelé močálů“.

Finland [runový nápis z Rute, Gotland, 12. st.], srov. stsev. *Finnland* [„Popis země“, 13./14. st.] – Země Finů. Stsev. etnonymum *Finnar* „Finové“, uváděné souřadně s *Kirialar* „Karelové“, se objevuje v textu *Herfor til Biarma* ‘Vojenský pochod do Biarmie’ z let 1264–65 (Džakson 2000, 200–03). Viz *Fenni*.

Finlont [Söderby, Uppland, 11. st.] – Viz *Finland*.

Finnas [Ohthere/Alfréd Veliký, 9. st.], sr. dat. pl. *Finum* [Widsith & Ohthere/Alfréd Veliký, 9. st.]

Finnédi [Adam Brémský, 11. st.] – Rozšíření kořene etnonyma **Finn-* o dentální sufix připomíná Jordanovu *Finnaithae*.

Finni [Jordanes, 6. st.] – srov. *Finnaitiae* [Jordanes, 6.st.]

Finni [Historia Norwegiae, 12. st.] – Podle typických magických praktik jde o popis Sámů, nikoliv Finů.

Finnimarchia [Saxo Grammaticus, 12. st.] – Finská marka, nejsevernější území Norska, ve 12. st. doména Sámů.

Φίννοι [Ptolemaios, 2. st.] – Poněkud záhadná lokalizace ‘Finnů’ v sousedství Guthonů kdesi při dolní Visle působí zmateně. Bud’ jde o chybně vyhodnocenou informaci nebo se k Ptolemaiovi donesla zpráva o jejich sousedství ve Skandinávii, kde je potvrzuje ještě v 6. st. Jordanes ve svých výčtech skandinávských kmenů: *Ostrogothae*, *Raumarici*, *Aeragnaricii*, **Finni mitissimi** (§23), *Ahelmil*, *Finnaitiae*, *Fervir*, **Gauthigoth** (§22). Pak by dávalo smysl předložku **ὑπὸ** překládat nikoliv „pod“, ale např. „daleko“. Stejná druhá složka se objevuje ve složenině **Σκριθίφιννοι** [Prokopios].

Haisti [Adam Brémský, 11. st.] – Jsou jmenováni po Slovanech jako další obyvatelé jižního břehu Baltu. Proto je zřejmě nejpravděpodobnější jejich identifikace s baltskými Prusy, tak jako u Wulfstana v jeho zprávě z konce 9. st.

Hestia [Saxo Grammaticus, 12. st.] – Totéž co **Estia** téhož autora.

Hungari [Regino Prumiensis, 10. st.] – Označení středoevropských Maďarů. Viz *Hunuguri* a *Un-gri*, plus *Hungarij* v *Gesta Hungarorum*.

Hunuguri [Jordanes, 6 st.] – Není jisté, zda toto etnonymum se vztahuje k předkům Maďarů. Nejvíce se však blíží předpokládanému volžsko-bulharskému či chazarskému východisku **on-oyuif* „deset šípů“, kterým se měl označovat kmenový svaz, jehož součástí zřejmě byli i předkové Maďarů (Hajdú 1985, 15; Napol’skix 1997, 64). Poprvé je toto etnonymum evidováno ve 13. fragmentu posledního paragrafu ‘Byzantských dějin’ historika Priska v podobě Ὀνόγουροι, který se vztahuje k roku 463. Geograf Ravennský zaznamenal jméno území *Onoguria*⁵ v sousedství Maiotidy, tj. Azovského moře.

Imniscaris [Jordanes, 6. st.] – Bývají spojováni s Čeremisy Nestorovy kroniky (§7) za předpokladu emendace **Scremniscans* (Mommsen) – viz Vasmer IV, 338–39 i s oprávněnými pochybnostmi. Nadějněji vyhlíží řešení, které vychází z nevelké emendace a segmentace **in Miscaris*, kde předpokládané proprium může být ztotožněno s historickým územím *Meščerá* a jeho ugrofinskými obyvateli. J.J. Mikkola zde předpokládal etnonymum založené na mordv. **meškär* „včelař“ : *meš(k)* „včela“ (viz Vasmer II, 616).

inAunxis [Jordanes, 6. st.] – Nejspíše *in Aunxis* (Christensen 2002, 176–77).

Jamь (Ямь) [Nestor, 11. st.] – Odpovídá historické oblasti *Häme* v jihocentrálním Finsku. Nazývá se též Tavastland (Vasmer IV, 557). Fin. *Häme* odráží bfin. **šämä-*, jež představuje zřejmě adaptaci balt. **žemē-* „země, půda“, zastoupené lit. *žėmė*, lot. *zeme*, prus. *same*, *semmē*. Tentýž původ bývá přisuzován i sebeoznačení Sámů: již. *saamie*, Inari *sämih* aj. < **šämē* (SKES 97; Bammesberger & Karaliūnas 1998, 44–45; Lehtiranta 1989, 120, #1106).

Жемь & Жѣмь (Емь & Ъмь) [Novgorodský první letopis, 12. st.] – Viz *Jamь*.

⁵ [IV, 2] *Item iuxta mare Ponticum ponitur patria quae dicitur Onogoria, quam subtilius Livianius philosophus vicinam paludis Maeotidae summitatis esse decernit, adserens multitudinem piscium ex vicinantibus locis habere, sed ut barbarus mos est, insulae eos perfruere.*

Jugra (Югра), s variantou **Ugra (Оура)** [Nestor, 11. st.; též v novgorodských gramotách z let 1264, 1269; odpovídá mu země **Yūra**⁶ v arabských relacích] – Topo- a etnonym **Jugra** souvisí s komi *jegra* „Mansi a / nebo Chanty“ (Vasmer IV, 527), udm. *egra* „rodové sdružení“ < perm. *jógra. Další příbuzenstvo může být identifikováno v obsko-ugrijském označení Něnců: mansi (Konda) *jõryën*, chanty (Vakh) *jãryan-* (Napol'skix 1997, 70, 86). Patří sem i ruské označení Něnců *Juráki*, utvořené stejným derivačním sufiksem jako další etnonyma *Votják*, *Permják* aj. (Vasmer IV, 532–33).

Kiriálir [„Jaké země leží ve světě“, 12./13. st.] – Karelové. V jiných skandinávských pramenech také *Kirjálár*, *Karialar*, lat. *Kiriali* a strus. *Korëla* na novgorodské gramotě č. 590 z 11. st. a v letopisech k roku 1147 (Napol'skix 1997, 14); geografický termín *Kirjálaland* se vyskytuje v ságách *Fagrskinna*, *Heimskringla*, *Kærialalanda* v Sáze o Olafu svatém – vše z let 1210–1240. Etnonymum může být baltského původu, srov. lit. *girià* „les“, lot. *dziŗa* „hustý les, prales“, plus baltsko-finský sufix *-la* tvořící jména zemí. Tuto etymologii podporuje skandinávská tradice o sídlech Karelů ve skalách, kterou zprostředkovává např. *Sága o Egilovi*⁷ (Džakson 1994, 40, 49, 61; 204). Jsou však i jiná řešení, např. etymologie na základě fin. *karja* „skot, stádo“, *karjakko*, *karjalainen* „pastýř“ (Hajdú 1985, 95).

Korela & Korëla [Novgorodský první letopis, 11. st.] – Viz *Kiriálir*.

Kwæni [Historia Norwegiae, 12. st.] – Obyvatelé centrálního Finska, zřejmě Finové. Viz *Cwenland*.

Lamiy [Adam Brémský, 11. st.] – Zřejmě správně *Iamii, odpovídající lidu **Jam** u Nestora. Všimněme si pořadí

Adam Brémský: *Wizzi, Mirri, Lamiy, Scuti*;

Nestor: *Чюдь, Мерла, Мурома, Всъ, Морьдва, Заволочьская Чюдь, Пермь, Печера, Ямь*.

Lappia [Saxo Grammaticus, 12. st.] – Poprvé se objevuje termín ‘Laponsko’. Ve skandinávských

⁶ Např. hispano-arabský geograf a cestovatel Abu Hamid al-Gharnati (1080–1169) zaznamenal: „Za [národem] *Vīsū* {Vepsové?} leží Moře temnoty a kolem je země známá pod jménem **Yūra**. V létě jsou tam dny velmi dlouhé tak, že slunce nezapadá po 40 dní, jak obchodníci vyprávějí; ale v zimě jsou noci stejně dlouhé. Obchodníci přinášejí zprávy, že Temnota není daleko a že lidé z **Yūry** tam vstupují s pochodněmi a nacházejí obrovský strom, rozlehlý jako velká vesnice. A na vrcholu sídlí obrovská nestvůra, říkají, že je to pták. Přivádějí sem obchodníky a každý rozloží své zboží vedle zboží druhého, učiní na něj svou značku a odejde. Když se vrátí, najde zde zboží žádoucí v jeho vlastní zemi“ (Konovalova 1999, 109; Lintrop 2009).

⁷ §14. *En er Þórólfr kom austr til Kvenlands ok hitti konung Faravið, þá búast þeir til ferðar ok höfðu þrjú hundruð manna, en Norðmenn it fjórða, ok fóru it efra um Finnmörk ok kómu þar fram, er Kirjálár vǫru á fjalli, þeir er fyrr höfðu herjat á Kveni. En er þeir urðu varir við ófrið, söfnuðust þeir saman ok fóru í mótt, væntu sér enn sem fyrr sigrs. En er orrosta tókst, gengu Norðmenn hart fram. Höfðu þeir skjöldu enn traustari en Kvenir. Sneri þá mannfalli í lið Kirjála, fell margt, en sumir flýðu. Fengu þeir Faravið konungr ok Þórólfr þar ógrynni fjár, sneru aftr til Kvenlands, en síðan fór Þórólfr ok hans lið á mörkina. Skildu þeir Faravið konungr með vináttu.*

„Ale když Thorolf přišel do Kvenlandu a setkal se s králem Faravidem, připravili se na pochod, v počtu 300 mužů králových a 400 Normanů. A šli horní cestou přes Finskou marku, až přišli tam, kde **Karelové byli na hoře**, ti stejní, kdo předtím sužovali Kveny. Ti, když si byli vědomi nepřátel, shromáždili se a postupovali jim vstříc, očekávajíc vítězství jako doposud. Ale byvši spojeni do bitvy, Normané zuřivě zaútočili, nesouce štíty silnější než ty Kvenů; v masakr propadly řady Karelů – mnoho jich padlo, někteří uprchli. Král Faravid a Thorolf tam ukořistili velké bohatství a vrátili se do Kvenlandu, pročež poté, co Thorolf a jeho muži přišli do Finské marky, on a Faravid se rozloučili v přátelství.“

pramenech užívá etnonymum *Lappir* poprvé „Sága o orknejských jarlech“ (*Orkneyinga saga*), datovaná mezi roky 1100 a 1230. Strus. *Lopʹ* zachycuje poprvé *Lopʹskaja sotnja* Novgorodské země knížete Jaroslava z poloviny 13. st., strus. etnonymum *Lopárʹ* představuje adaptaci švéd. pl. *Lappar* (Vasmer II, 518). Tradiční etymologie vychází ze švéd. a nor. *lapp* „útržek, cár“, jehož použití v etnymu má být kalkem sám. již. *vūdʹvje* „klín, proužek tkaniny, záplata“, které se používá při etymologizování sebeoznačení Sámů **vuowjoš* (poprvé *wuāwiāsh* u H. Ganandra ve spisu *Grammatica Lapponica* z r. 1743), viz též *Vodʹ* (Napol'skix 1997, 29). Alternativní etymologie vychází z fin. *lappea* „strana, okraj, svah“, est. *lape* „vzdálená krajina“. Sémantická motivace odkazuje na periférii podobně jako *Ukrajina* apod. (Napol'skix p.c.).

Libʹ (Либь) [Nestor, 11. st.] – Kolektivum označující obyvatele Livonska. Nejblíže mu stojí lot. *Lībis* ‘Livonec’ (Vasmer II, 493).

***Lifland**, srov. *a lif lainpi* [runový nápis z Vekholmu, Uppland, 11. st.], *a lf lanti* [runový nápis z Åda, Södermanland, 11. st.] „v zemi Livů“, a stsev. **Lifland** [„Jaké země leží ve světě“, 12./13. st.] – Historické Livonsko.

Livʹ (Ливь) [Nestor, 11. st.] – Rukopisná varianta jména etnika **Libʹ** ‘Livonstvo’. Srov. též pl. *Livi* ‘Livonci’ u Saxona *Grammatica* (VIII, 261, 269). Rozdíl *v* : *b* lze snad připsat germánskému prostřednictví (Vasmer II, 493). Z hlediska etymologie se zdá být varianta s *-v-* původní. Jako nejpravděpodobnější vysvětlení původu etnonyma se nabízí odvození z bfin. **līva*: est. *liiv*, vod. *līva* „písek“, fin. *liiva* „jíl, bláto“, tedy Livonci jako ‘obyvatelé písčitých břehů’. Za pozornost stojí i blízkost etnonyma *Liviviki*, kterým sami sebe nazývají olenečtí Karelové (Napol'skix 1997, 27; SKES 294).

Mağyarīyatu [ibn Rusta, 9. st.] – Poměrně přesná transkripce sebeoznačení Maďarů, srov. maď. *magyar*, stmaď. též *Megyer* (UEW 866).

Μεγέρι(ς) [Konstantinos Porphyrogenétos, 10. st.] – Klan ‘Turků’, tj. Maďarů. Evidentně jde o sebeoznačení Maďarů. Viz **Mağyarīyatu**.

Mogerij [*Gesta Hungarorum*, 12. st.] – Sebeoznačení Maďarů. Viz **Mağyarīyatu**.

Merens [Jordanes, 6. st.] – Merjané; viz *Merja*.

Merja (Меря), **Měrja** (Мѣря) [Nestor, 11. st.] – Ugrofinské etnikum, v 11. st. sídlící při horním toku Volhy mezi městy Jaroslavl a Suzdal. Jak místní jména v tomto regionu, tak vlastní etnonymum Merjany sblíží s Marijci, srov. jejich sebeoznačení *Mari*, *Marij*, které primárně znamená „muž“ (Vasmer II, 606). Předpokládá se jeho indoíránský původ, srov. véd. *márya-* „mladý muž“, avest. *mairiia-* id. (Joki 1973, 280, #74).

Mirri [Adam Brémský, 11. st.] – Merjané; viz *Merja*.

Mordens [Jordanes, 6. st.] – Mordvini. Nabízí se souvislost s mordv. mokša *mírdʹe*, *mǎrdʹe*, erzja *mírdʹe* „muž, manžel“, které má nejbližší příbuzné v udmurt. *murt*, *mort* „člověk, muž; cizinec“, včetně sebeoznačení *Ud-murt*, komi *mort* „člověk, muž“, vše zřejmě z íránského pramene typu stf. a npers. *mard* „muž, manžel“ (Joki 1973, 281, #75).

Морѣя [Konstantinos Porphyrogenétos, 10. st.] – Mordvinie; viz *Mordens*.

Mordva (Мордва) [Nestor, 11. st.] – Kolektivum, označující ugrofinský národ Mordvinů. Viz *Mordens*.

Muroma (Мурома) [Nestor, 11. st.] – Dnes již neexistující ugrofinské etnikum, jazykově spojované s Mordviny, sídlící v 11. st. při soutoku Volhy a Oky. Jejich metropolí bylo město **Muromb** zmiňované Nestorem k rokům 988, 1088, 1095, 1096. Normané jej nazývali **Móramar** [„Jaké země leží ve světě“, 12./13. st.]. Ve strus. existovala též varianta **Murovb** (srov. Vasmer III, 14).

Osti [Ohthere/Alfréd Veliký, 9. st.] – Viz *Aestii*.

Pečera (Печера) [Nestor, 11. st.] – Oblast kolem řeky severní Pečory, obývaná v 11. st. ugrofinskými etniky permské větve. Etymologicky bývá spojováno se strus. *pečera* „jeskyně“, alternativně bývá hledána etymologie v komi *petšer* „kopřiva“ (Vasmer III, 256) či něh. *pē-ter* „obyvatelé (uralských) hor“, srov. *pē* „kámen; pohorí Ural“ (Napol'skix 1997, 87).

Permb (Пермь), Pěrm (Пѣрмь) [Nestor, 11. st.] – Toponymum baltsko-finského původu, srov. fin. *perämaa* „zadní země“ (Mel'nikova 1986, 200). Objevuje se též ve strus. složenině *Koloperemb / Golopěrm* z novgorodských gramot z let 1264–1305 (Džakson 1994, 198). První složka složeniny zjevně představuje adaptaci jména poloostrova Kola, které známe z fin. *Kuol(l)a*, sám. *Kuolläk, Guolladak* (Vasmer II, 285).

Rerefeni [Anonym Ravennský, 7. st.] – Nejspíše chybný přepis formy *Screrre-Fennae*, jak ji rovněž chybně zapsal Jordanes v polovině 6. st. Dodejme, že skandinávské výpůjčky přejeté do sámštiny zjednodušují iniciální **skr-* na *r-*, srov. stsev. *skriða* „krok, chůze; sesutí hory“ > sám. sever. *riððo* „sesutí hory“ (de Vries 1962, 503).

Rerifenni [Anonym Ravennský, 7. st.] – Viz *Rerefeni*.

Reripheni [Anonym Ravennský, 7. st.] – Viz *Rerefeni*.

Rogas & Tadzans [Jordanes, 6. st.] – T. von Grienberger navrhl spojit tato dvě jména do jednoho *Royastadjans, kde složka **-stadjans* by měla být gótským derivátem od slova *staps* „místo, region“; v první složce autor vidí jméno Volhy, známé z mordv. erzja *rav(o)* „řeka Volha; moře, velká voda, jarní povodeň“, mokša *rav(a)* „řeka“ < **rava/*raja/*raja*, srov. také Ptolemaïův přepis 'Př z 2. st. n. l. tohoto hydronyma [V, 8.6] a avest. *Raḡhā-* 'mytická řeka'. Etnonymum by pak znamenalo 'obyvatelé Povolží' (viz Christensen 2002, 185).

Samojědb (Самоѣдъ) [Nestor, 11. st.] – Původ etnonyma je navzdory průhledné 'kanibalské' lidové etymologii nejasný (zavrhnout ji úplně také nelze; už Hérodotos popisoval tzv. Androfágy, tj. „lidojedy“, žijící daleko na sever od Skythů⁸; Napol'skix 1997, 86 upozorňuje na označení Něnců

⁸ ἡδὴ δὲ κατύπερθε τούτων ἦ ἔρημος ἐστὶ ἐπὶ πολλόν. μετὰ δὲ τὴν ἔρημον Ἀνδροφάγοι οἰκεῖουσιν, ἔθνος ἐὼν ἴδιον καὶ οὐδαμῶς Σκυθικόν. τὸ δὲ τούτων κατύπερθε ἔρημον ἡδὴ ἀληθέως καὶ ἔθνος ἀνθρώπων οὐδέν, ὅσον ἡμεῖς ἴδμεν. „Území od nich (Skythů oráčů na sever) je většinou pusté. Za pustinou sídlí Androfagové, což je zvláštní národ a ke Skythům nepatří. Dále na sever pak je již země opravdu pustá, a pokud víme, tam nežije žádný lidský národ.“ [Hérodotos, IV, 18; přeložil Jaroslav Šonka].

ἀνδροφάγοι δὲ ἀγριώτατα πάντων ἀνθρώπων ἔχουσι ἤθεα, οὔτε δίκην νομίζοντες οὔτε νόμῳ οὐδενὶ χρεώμενοι: νομάδες δὲ εἰσι, ἐσθῆτά τε φορέουσι τῇ Σκυθικῇ ὁμοίην, γλῶσσαν δὲ ἰδίην, ἀνδροφαγέουσι δὲ μούνοι τούτων. „Androfagové mají ze všech lidí nejdřívejší mravy. Neznají právo a neřídí se žádnými zákony. Jsou kočovníky, oděv nosí podobný skythskému, ale mluví svým vlastním jazykem. Jediní z tamních lidí jsou lidožrouti.“ [Hérodotos, IV, 106; přeložil Jaroslav Šonka].

Tuto relaci pak přijímají a různě transformují další antičtí i pozdější autoři. Nelze tedy vyloučit, že letopisní Samojedi jsou jen produktem takového učenécké kontinuity.

khâlès-tēp ōrēt „lidojedi“ v dialektu pelymských Mansijců). Vasmer (III, 554) etnonymum **Samo-jědb** vysvětluje ze sámské (Kola) složeniny *Sāme-jemne*, gen. *Sāme-jiennam* ‘země Sámů’, ale není jasný transfer etnonyma ze Skandinávie na severní Ural, ani hláskový rozdíl ve druhé komponentě. Jako pravděpodobnější se jeví adaptace severosamojedského **sāmājt̪t̪ē* „mající čapku“ : *sāmā „čapka“, které slouží jako nganasanské označení tzv. Tundrových Něnců (*Səmatu*) i jednoho enec-kého plemene (*Soeta*) – viz Napol’skix 1997, 85, 93.

***Scirdifenni** – Pravděpodobné východisko různých rukopisných variant pojmenování Sámů u Anonyma Ravenského z konce 7. st. Dále viz ***Skridi-fenn**^o.

Scerdefeni [Anonym Ravenský, 7. st.] – Viz ***Scirdifenni**.

Scerdepheni [Anonym Ravenský, 7. st.] – Viz ***Scirdifenni**.

Scerdifeni [Anonym Ravenský, 7. st.] – Viz ***Scirdifenni**.

Scerdiferni [Anonym Ravenský, 7. st.] – Viz ***Scirdifenni**.

Scordifenni [Anonym Ravenský, 7. st.] – Viz ***Scirdifenni**.

Screre-Fennae [Jordanes, 6. st.] – Viz ***Skridi-fenn**^o.

Skrificinni [Saxo Grammaticus, 12. st.] – Viz ***Skridi-fenn**^o.

Scridefinnas [Othere/Alfréd Veliký, 9. st.], sr. dat. pl. **Scridefinnum** [Widsith, 9. st.] – Viz ***Skridi-fenn**^o.

Scritefjini [Adam Brémský, 11. st.] – Viz ***Skridi-fenn**^o.

Scritobini [Paulus Diaconus, 8. st.] – Viz ***Skridi-fenn**^o.

Scuti [Adam Brémský, 11. st.] – Zřejmě odpovídají lidu **Čjudb** Nestora [11. st.]

Sirdifeni [Anonym Ravenský, 7. st.] – Viz ***Scirdifenni**.

Sirdifenni [Anonym Ravenský, 7. st.] – Viz ***Scirdifenni**.

Sitones [Tacitus, 1. st.] – Severní sousedé Suionů, tj. předků Švédů. Napol’skix (1997, 29 a p.c.) se domnívá, že jde o adaptaci sám. *sijte „obec, společenství“ (Lehtiranta 1989, 122), pak by se etnonymum vztahovalo k Sámům.

***Skridi-fenn**^o – Pravděpodobná výchozí podoba etnonyma, které sloužilo k označení skandinávských Sámů. Druhá složka je vysvětlena pod heslem *Fenni*. První složka bývá spojována se stsev. *skriða* „kráčet; lézt, klouzat se“, *skrið* „klouzavý pohyb“, *skriða á skíðum* „lyžovat“ (Schönfeld 1923, c. 893), s paralelami v dalších germánských jazycích: stang. *scríðan* „plazit se, klouzat se“, stsas. *scríðan*, sthn. *scrítan* „jit, kráčet“ (de Vries 1962, 503).

Σκριθίνοι [Prokopios, 6. st.] – Viz ***Skridi-fenn**^o.

***Tafastaland**: *a taf|stalontí* „v Tavastalandu“ [runový nápis z Söderby, Gävle, 11. st.], srov. **Ta-feistaland** [„Jaké země leží ve světě“, 12./13. st.] – Jde o skandinávský ekvivalent jména regionu *Häme* v jihocentrálním Finsku. Jeho obyvatelé jsou nazýváni *Tafaistr*, *Tafastr*, *Tavaster*. Bamme-

sberger & Karaliūnas (1998, 44–45) zde předpokládají složeninu *taf-aiśt, kde druhá složka má mít stejný původ jako etnonymum *Aestii*. V první složce vidí souvislost s dán. *taabe* „hlupák, prošťáček“, švéd. dial. *tåp(a)*, nor. dial. *taap(e)* id.

Terfinna [Ohthere/Alfréd Veliký, 9. st.] – První složka toponyma představuje adaptaci sám. *Tarje Nārg* ‘Terský břeh’, území na Kolském poloostrově, srov. též karel. *Turjā*, fin. *Turja*, *Turjamaa*, rus. *Térskij (béreg)* < *Тръскъ (Vasmer IV, 50).

Тоѡрκοι [Konstantinos Porphyrogenétos, 10. st.] – Tímto etnonymem autor v celém svém díle *De Administrando Imperio* nazývá Maďary.

Thiudos [Jordanes, 6. st.] – Jde zřejmě o gótský nom. pl. *þiudos* ke slovu *þiuda* „lid, národ“, pl. „pohané“; srov. též stsev. *þjóð* „lid“. Posloupnost dvou etnonym *Golthescytha Thiudos* může být resegmentována na tři: *Golthe Scytha Thiudos*. Druhé a třetí slovo dávají smysluplný pár: „národy Skythie“. Následující etnonyma mohou pak představovat výčet národů Skythie, tj. v antickém pojetí území na východ od Germanie. Etnonymum *Čjudb*, vztahující se k baltsko-finským etnikům při Baltském moři, nejspíše předkům Estonců či Vodů, lze vysvětlit jako adaptaci obdobné germánské formy, srov. strus. *čužb*, č. *cizí*, bulh. *čužd*, stsl. *štuždъ* „cizí“ < psl. *tjudъ < *germ. **þeuđja-*, adj. utvořené od substantiva typu gót. *þiuda* „lid, národ“ (srov. Vasmer IV, 378–79). Jsou však i jiná řešení, viz *Čjudb*.

Ugra (Оугра) [Nestor, 11. st.] – Viz *Jugra*.

Ugri Bělii (Оугри Бѣлии) [Nestor, 11. st.] – První vlna maďarské migrace do Střední Evropy.

Ugri Černii (Оугри Чернии) [Nestor, 11. st.] – Druhá vlna maďarské migrace, která měla projít kolem r. 896 v blízkosti Kyjeva.

Ungri [Annales Bertiniani, 10. st.] – První zmínka o Maďarech ve Střední Evropě k r. 862. Viz *Hunuguri*.

Оўгрой [Strabón, počátek 1. st. po Kr.] – Spíše sarmatský kmen při severozápadním pobřeží Černého moře.

*Vas [Jordanes, 6. st.] – Zřejmě odpovídá etniku *Vesb* v Nestorově kronice, §§2, 7, 12, 13, 15.

Vasinabroncas [Jordanes, 6. st.] – zřejmě *Vas in abroncas* ‘*Vas* v kraji *Abroncae*’.

Vesb (Весъ), Věsb (Вѣсь), Vsb (Всь) [Nestor, 11. st.] – Vepsové (fin. *Vepsä*), žili v 11. st. východně od Novgorodu a Oněžského jezera, kde mohli být západními sousedy permských etnik. Dodnes sídlí v prostoru mezi jezery Ladoga, Oněga a Beloe. Jejich etnické jméno patří k nejlépe zdokumentovaným. Už Jordanes (6. st.) psal o *Vasinabroncas*, etnonymum *Wīsū* zaznamenal ibn Faḍlān, když r. 921 navštívil s poselstvem baghdádského chalífa Povolžské Bulhary, o národě *Wizzi* se v 11. st. zmiňuje též Adam Brémský aj. (Vasmer I, 305). Napol’skix (2007, 28) vidí původ v sám. *vēpsē „rybí ploutev“ (Inari *vepsi* aj.), jež mohlo být kalkem stšvéd. *finā* „ploutev“ < germ. *finōn ~ *finnō, které pak představuje kvazihomonymum k etnonymu *Fenni* etc.

*Virland, srov. *a uirlanti* „v zemi Virů“ [runové nápisy z Rosslags-Bro a Ängeby, Uppland, 11. st.], a stsev. *Virland* [„Jaké země leží ve světě?“, 12./13. st.], strus. *Virujane* „Estonci“ – Území na severu dnešního Estonska, srov. fin. *Viro* „Estonsko“, est. *Virumaa* „severní Estonsko, Virlandie“, rus. poet. (bylina o Solovje Budimiroviči) *Virjanskoe more* „Finský záliv, Baltské moře“ (Vasmer I, 319).

Vodb [Novgorodský první letopis, 1147] – Vodové. Srov. vod. *vad'ja*, est. *vai*, fin. *vaaja*, karel. *voakie*, liv. *vaiğā* „klín“ < bfin. *vakja < balt.: lit. *vágis*, lot. *vadzis* „klín“ (SKES 1571–72). Oním ‘klínem’ může být specifické území tvaru klínu, kde předkové Vodů žili, nebo zvláštnost jejich oděvu s typickou nášivkou tvaru klínu (Hajdú 1985, 99; Napol'skix 1997, 24–25). Podporu je možno hledat v etnonymu *Čudb*, jež se k Vodům pravděpodobně vztahoval, a pro něhož se nabízí sámská etymologie též na základě slova „klín“: Ume *tjihita*, Lule *tjáhtē* aj., s paralelami ve fin. *suude*, karel. *suuve*, est. *suue* (SKES 1138–39). I tato řešení implikují sousedství předků Vodů a Sámů.

Wizzi [Adam Brémský, 11. st.] – Vepsové; viz **Vesb**.

Zavoločb'skaja Čjudb (Заволочьская Чюдь) [Nestor, 11. st.] – Historické území severovýchodně od Oněžského jezera až po řeku Pečoru (Vasmer II, 72). V 11. st. bylo obýváno různými ugrofinskými etniky.

Poděkování

Tato studie vznikla v Ústavu jazykovědy a baltistiky Filozofické fakulty pod záštitou Centra pro interdisciplinární výzkum starých jazyků a starších fází moderních jazyků (MSM 0021622435) na Masarykově univerzitě v Brně, a díky grantu GAAV, č. IAA901640805. Za cenné komentáře děkujeme Vladimíru Napol'skix.

LITERATURA

- Adam Brémský. 2009. *Činy biskupů hamburského kostela*, přeložila Libuše Hrabová. Praha: Argo.
- Adamus Bremensis. 1948. *Gesta Hammaburgensis ecclesiae pontificum. Codex Havniensis*, ed. Carl A. Christensen. Copenhagen: Rosenkilde & Bagger <hbar.phys.msu.ru/gorm/chrons/bremen.htm>
- (King) Alfred's *Anglo-Saxon Version of the Compendious History of the World by Orosius*, edited and translated by Joseph Bosworth. London: Brown, Green & Longmans 1859.
- Bammesberger, Alfred & Karaliūnas, Simas. 1998. Zu Frage nach der ethnischen Identität der Aisteren. In: *Baltistik. Aufgaben und Methoden*, ed. Alfred Bammesberger. Heidelberg: Winter, 39–51.
- Christensen, Arne Søby. 2002. *Cassiodorus, Jordanes and the history of the Goths: studies in a migration myth*, translated by Heidi Flegal. Copenhagen: Museum Tusulanum Press.
- Constantine Porphyrogenitus. 1967. *De Administrando Imperio*, ed. by Gy. Moravcsik, transl. by R. J. H. Jenkins, New, rev. ed. (Washington, D. C.: Dumbarton Oaks Center for Byzantine Studies).
- Džakson, Tat'jana N. 1994. *Islandskie korolevskie sagi o Vostočnoj Evrope (pervaja tret' XI v.)*. Moskva: Ladomir.
- Džakson, Tat'jana N. 2000. *Islandskie korolevskie sagi o Vostočnoj Evrope (sередina XI – середина XIII v.)*. Moskva: Ladomir.
- Einhard. 1880. *The Life of Charlemagne*, translated by Samuel E. Turner. New York: Harper & Brothers.
- Einhardi *Vita Karoli Magni*, ed. G.H. Pertz et alii. Hannover: Hahn 1911 (Monumenta Germaniae Historica).
- EWAI *Etymologisches Wörterbuch des Altindoarischen*, I-III, von Mannfred Mayrhofer. Heidelberg: Winter 1986–2002.
- Fejes, László. 2004. Abur, písmo národa Komi. *Souvislosti* 2004/3.
- Hajdú, Péter. 1985. *Ural'skie jazyki i narody*, z maďarštiny přeložil Evgenij A. Xelimskij. Moskva: Progress.

- Hérodotos. 1972. *Dějiny aneb devět knih nazvaných Músy*, přeložil Jaroslav Šonka. Praha: Odeon.
- Herodotus' *Historiën*, ed. by B.A. Van Groningen. Leiden: Brill 1963.
- Ihm, Maximilianus. 1909. Fenni. In: *Paulys Real-Encyclopädie der classischen Altertumswissenschaft*, Bd. 6, hrg. von Georg Wissowa. Stuttgart: Metzger, c. 2186.
- Joki, Aulis. 1973. *Uralier und Indogermanen : Die älteren Berührungen zwischen den uralischen und indogermanischen Sprachen*. Helsinki : Suomalais-Ugrilainen Seura.
- Jordan. 1960. *Getica*, ruský překlad a komentář Elena Č. Skržinskaja. Moskva: Izdatel'stvo vostočnoj literatury.
- Konovalova, I. G. 1999. *Vostočnaja Evropa v sočinenijax al-Idrisi*. Moskva: Vostočnaja literatura.
- Lehtiranta, Juhani. 1989. *Yhteissaamelainen sanasto*. Helsinki: MSFOu 200.
- Mel'nikova, Elena A. 1977. *Skandinávskie runičeskie nadpisi*. Moskva: Nauka.
- Mel'nikova, Elena A. 1986. *Drevneskandinávskie geografičeskie sočinenija*. Moskva: Nauka.
- MMFH I *Magnes Moraviae Fontes Historici I₂: Annales et Chronicae*, ed. Dagmar Bartoňková et alii. Masarykova univerzita 2008.
- MMFH III *Magnes Moraviae Fontes Historici III: Diplomata. Epistolae. Textus historici varii*, ed. Dagmar Bartoňková et alii. Brno: Universita J.E. Purkyně 1969.
- Napol'skix, Vladimir V. 1997. *Vvedenie v istoričeskiju uralistiku*. Iževsk: Udmurtskij institut istorii, jazyka i literatury.
- Napol'skix, Vladimir. 2007. Proisxoždenie samonazvanija vepsov v kontexte étničeskoj istorii Vostočnoj Příbaltiki. *Voprosy onomastiki* 4, 28–33.
- (Die) *Nestor-Chronik*, ed. Dmitrij Tschizewskij. Wiesbaden: Harrassowitz 1969.
- Nestorův letopis ruský. Pověst dávných let*, přeložil Karel Jaromír Erben. Praha: Státní nakladatelství krásné literatury, hudby a umění 1954 (1. vydání 1867).
- Pražák, Jiří. 1988. Úvod a komentáře. In: *Legends a kroniky Koruny uherské*, přeložily Jana Nechutová & Dagmar Bartoňková. Praha: Vyšehrad.
- Procopii Caesariensis. 1905. *Opera Omnia: De bellis libri* 1–4, 5–8, recognovit Jacobus Haury. Leipzig: Teubner.
- Prokopios z Kaisareie. 1985. *Válka s Góty*, přeložil Pavel Beneš. Praha: Odeon.
- Ptolemaei Claudii *Geographia*, ed. C.F.A. Nobbe. Hildesheim: Olms 1966.
- Ravennatis Anonymi *Cosmographia* et Gvidonis *Geographica*, ed. M. Pinder & G. Parthey. Berlin: Nicolai 1890.
- Saxo Grammaticus. 1894. *The First Nine Books of the Danish History*, translated by Oliver Elton. London: Nutt.
- Saxonis Grammatici *Gesta Danorum*, ed. Alfred Holder. Strassburg: Trübner 1886.
- Schönfeld, M. 1923. Scridifinni. In: *Paulys Real-Encyclopädie der classischen Altertumswissenschaft*, II.2., hrg. von Georg Wissowa. Stuttgart: Metzger, c. 893.
- SIS I *Svod drevnejšix pišmennyx izvestij o slavjanax*, Tom I (I–VI vv.), ed. L.A. Gindin et al. Moskva: Nauka.
- SKES *Suomen kielen etymologinen sanakirja*, ed. Yrjö H. Toivonen et al. Helsinki: Suomalais-ugrilainen seura 1955n.
- Strabon. 2004. *Geografija*, ruský překlad G.A. Stratanovskij. Moskva: Olma-Press.
- Strabonis *Geographica* recognovit Augustus Meinecke. Leipzig: Teubner 1909–13.
- Tacitus, Cornelius Publius. 1909. *Germanie*, z latiny přeložil Rudolf Schenk. Praha: Otto.
- Tacitus, Cornelius Publius. 1959. *Germania*, herausgegeben, übersetzt und mit Erläuterungen versehen von Eugen Fehrle. Heidelberg: Winter.
- UEW *Uralisches etymologisches Wörterbuch*, ed. Károly Rédei et al. Budapest: Kiadó 1986–88.
- Vasmer, Max. 1950–58[1986–88]. *Russisches etymologisches Wörterbuch*. Heidelberg: Winter (citováno podle ruského překladu O.N. Trubačeva: *Étimologičeskij slovar' ruskogo jazyka*, I–IV, Moskva: Progress 1986–88).
- de Vries, Jan. 1962. *Altnordisches etymologisches Wörterbuch*. Leiden: Brill.
- Widsith (Methuen's Old English Library)*, ed. by Kemp Malone. London: Methuen 1936.

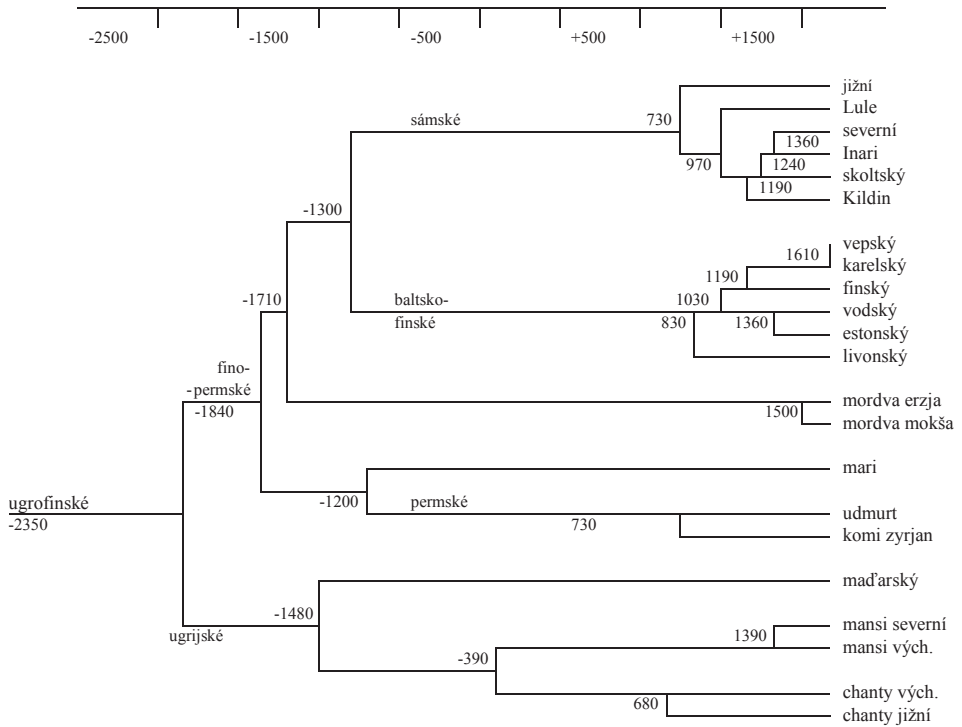
- Wulff, Christine. 1982. Zwei Finnische Sätze aus dem 15. Jahrhundert. *Ural-Altische Jahrbücher* NF Bd. 2, 1982, 90–98.
- Xelimskij, Evgenij A. 2000. *Komparatistika, uralistika. Lekcii i stati*. Moskva: Jazyki russkoj kul'tury.
- Zatočil, Leopold. 1941. Guta-Saga. In: *Hrst studií a vzpomínek Prof. dr. Ant. Beerovi jeho žáci*. Brno: Jednota českých filologů.
- Zeuss, Kaspar. 1937[1925]. *Die Deutschen und die Nachbarstämme*. Heidelberg: Winter.

Webové prameny

- Egil's Saga: <http://www.sagadb.org/egils_saga.en> & <http://www.sagadb.org/egils_saga.on>
- Ethnologue*₁₆, Summer Institute of Linguistics 2009: <<http://www.ethnologue.com>>
- Fenno-Ugric nations – Statistics: <<http://www.helsinki.fi/~tasalmin/fu.html>>
- <<http://estonia.eu/about-estonia/society/finno-ugric-peoples.html>>
- Halotti beszéd és könyörgés*: <http://cs.wikipedia.org/wiki/soubor:Halotti_besz%C3%A9d.jpg>
- <http://www.babelmatrix.org/index.php?page=work&interfaceLang=hu&literatureLang=hu&translationLang=all&auth_id=658&work_id=2566&tra>
- Lintrop, Aado. 2009. *The Mansi – History and Present Day*
- <<http://u4haplogroup.blogspot.com/2009/08/mansi-history-and-present-day.html>>
- Paulus Diaconus. *Historia Langobardorum*:
- latinsky <http://www.hs-augsburg.de/~harsch/Chronologia/Lspost08/PaulusDiaconus/pau_lanO.html>
- anglicky <<http://www.northvegr.org/histories%20and%20chronicles/history%20of%20lombards/index.html>>
- Ruské letopisy: <<http://litopys.org.ua>>
- Tolley, Clive. *The Historia Norwegiae as a Shamanic Source*.
- <<http://www.dur.ac.uk/medieval.www/sagaconf/tolley.htm>>
- Widsith* <<http://www8.georgetown.edu/departments/medieval/labyrinth/library/oe/texts/a3.11.html>>
- <<http://www.soton.ac.uk/~enm/widsith.htm>>.

Příloha:

Klasifikace ugrofinských jazyků na základě 'rekalibrované' glottochronologie (Blažek, příspěvek přednesený na 14. konferenci Finno-Ugric Studies Association of Canada, Montreal, May 2010)

Zkratky: Ang. anglický, avest. avestský, balt. baltský, bfin. baltsko-finský, bulh. bulharský, č. český, čaghat. čaghatajský, čuvaš. čuvašský, dán. dánský, est. estonský, fin. finský, germ. germán-
ský, gót. gótský, het. hetitský, již- jižní, karel. karelský, lat. latinský, lit. litevský, liv. livonský, lot.
lotyšský, lud. ludikovský, maď. maďarský, mordv. mordvinský, něn. něnecký, nor. norský, perm.
permský, pol. polský, prus. pruský, psl. praslovanský, rsl. rusko-církevněslovanský, rus. ruský,
sám. sámský, sever. severní, skolt. skoltský, st- staro-, sthn. starohornoněmecký, stir. staroirský,
strus. staroruský, stsas. starosaský, stsev. staroseverský, stsl. staroslověnský, stvelš. starovelšský,
šor. šorský, švéd. švédský, tat. tatarský, udm. udmurtský, veps. vepský, vod. vodský.

EARLY SOURCES ON THE HISTORY OF FINNO-UGRIC POPULATIONS

Although the late 12th or early 13th cent. represent the beginning of the Fenno-Ugric literary tradition, most of the Fenno-Ugric populations, including those which are extinct now, were described or at least named earlier, in the preceding millennium, especially in the sources written in Latin, Old Norse and Church Slavonic / Old Russian. The present fragments give an important witness about a knowledge of late antique and early medieval European scholars about the northern- and northeasternmost periphery of the continent.

The present material can be summarized in the following table:

modern ethno- & choronyms	languages of sources					
	Greek	Latin	Anglosaxon	Old Nordic	Slavic	Oriental
Saams	Σκριθίφιννοι	<i>Screre-Fennae</i> <i>*Scirdifenni</i> <i>Scritobini</i> <i>Scritefni</i>	<i>Scridefinnas</i>			
'Finns'	Φίννοι	<i>Fenni, Finni</i>	<i>Finnas</i>			
Lapps/-land		<i>Lappia</i>		<i>Lappir</i>	<i>Lopь</i>	
Finns Finland				<i>Finnar</i> <i>Fin(n)land</i>		
Kvens Kvenland		<i>Kwæni</i>	<i>Cwenas</i> <i>Cwen(a)land</i>	<i>Kvenir</i> <i>Kv-/Quenland</i>		
Häme		<i>Lamiy = *Iamii</i>			<i>Jamь / Jemь / Jëmь</i>	
Estonians Estonia		<i>Estia / Hestia</i>		<i>Estr, Eistr</i> <i>E(i)stland</i> <i>Aistland</i>		
Vironia				<i>*Virland</i>	<i>Virujane</i>	
Livonia(ns)				<i>Lifland</i>	<i>Livь / Libь</i>	
Vots					<i>Vodь</i>	
Chuds		<i>Scuti</i>			<i>Čjudь</i>	
Aunus/ Olonec		<i>*Aunxis</i>				
Vepsians		<i>*Vas; Wizzi</i>			<i>Vesь / Věsь</i>	<i>Wʹsū</i>
Karelians Karelia		<i>Kiriali</i>		<i>Kirjalar</i> <i>Karialar</i> <i>Kirjälaland</i> <i>Kæriala land</i>	<i>Korëla/</i> <i>Korela</i>	
Mordvia(ns)	Μορδία	<i>Mordens</i>			<i>Mordva</i>	
Merya(ns)		<i>Merens; Mirri</i>			<i>Merja / Měrja</i>	
Mari					<i>Čeremisь/i</i>	<i>Carmis</i>
Muroma				<i>Móramar</i>	<i>Muroma</i>	
Meshchera		<i>Imniscaris</i>			<i>Meščera</i>	
Biarmians Biarmia		<i>Biarmones</i> <i>Biarmia</i>	<i>Beormas</i>	<i>Biarmar</i> <i>Biarmaland</i>		
Perm					<i>Permь / Pěrmь</i>	
Ob-Ugrians					<i>Jugra / Ugra</i>	<i>Yūra</i>
Hungarians		<i>Ungri, Hungari</i>			<i>Ugri</i>	
Magyars	Μεγέρι(ς)	<i>Mogerij</i>				<i>Mağyarīyatu</i>
Samoyeds					<i>Samojědь</i>	

e-mail: Václav Blažek <blazek@phil.muni.cz>

e-mail: Lucie Hofírková <85788@mail.muni.cz>

e-mail: Michal Kovář <mkovar@mail.muni.cz>